

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta

Katedra speciální pedagogiky

Děti z dětského domova

Autor: Kateřina Lošťáková

Vedoucí práce: Doc. PaedDr. Eva Šotolová, Ph.D.

Kladno 2011

Vedoucí diplomové práce:

Oponent diplomové práce:

Datum obhajoby:

Hodnocení:

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci Děti z dětského domova vypracovala pod vedením Doc. PaedDr. Evy Šotolové, Ph.D. samostatně na základě vlastních zjištění a za použití pramenů uvedených v seznamu.

V Kladně, 21. dubna 2011

.....
podpis studenta

Poděkování

Děkuji za podporu a vedení Doc. PaedDr. Evě Šotolové, Ph.D., za ochotu pomoci při vyplňování dotazníků všem zúčastněným z Dětského domova v Dolních Počernicích a bývalým klientům Dětského domova v Klánovicích a za pomoc při stylistické úpravě Ing. Martinu Šimonkovi.

Anotace

Tato diplomová práce se zabývá problematikou dětí z dětských domovů.

Obsah teoretické části práce tvoří legislativní rámec dané problematiky, vysvětlení základních pojmů, popis historického vývoje ústavní výchovy a působnost orgánů a institucí sociálně-právní ochrany dětí.

Hlavním cílem práce je zmapování situace klientů dětských domovů s nařízenou ústavní výchovou. Přiblížení jejich situace před samotným nařízením ústavní výchovy, během pobytu v zařízeních ústavní výchovy, tedy nejen v dětském domově samotném, ale i v diagnostickém ústavu, a také poté, co zařízení opustí a musí se zařadit do běžného života.

Praktická část pojednává o tom, jak pobyt dětí v dětském domově dále ovlivňuje jejich životy.

Klíčová slova

Dětský domov, ústavní výchova, náhradní rodinná výchova, sociálně-právní ochrana dětí, diagnostický ústav.

Annotation

This thesis deals with children from orphanages.

The content of the theoretical part consists of the legislative framework of the issue, explaining basic concepts, description of historical development of institutional care and the scope of institutions of social and legal protection of children.

The main objective is to monitor the situation of children's home of clients in the institutional education. Approach the situation before the regulation of institutional care during their stay in institutional care, not only in the orphanage itself, but also diagnostic facilities, and also after leaving the facility and must be included in everyday life.

The practical part deals with how children stay in foster homes also affects their lives.

Key terms

Children's home, Institutional Education, alternative family care, socio-legal protection of children, family, Diagnostic Institute.

Obsah

OBSAH	6
ÚVOD	8
1. HISTORICKÝ VÝVOJ A PRÁVNÍ ÚPRAVA SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANY DĚTÍ, ÚSTAVNÍ A OCHRANNÉ VÝCHOVY, PŮSOBNOST ORGÁNŮ A INSTITUCÍ	9
1.1 VÝVOJ DO 20. STOLETÍ	9
1.2 20. STOLETÍ.....	9
1.3 PO VZNIKU SAMOSTATNÉ ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY	11
1.4 PO DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLCE.....	12
2. SOUČASNÁ PRÁVNÍ ÚPRAVA SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANY DĚTÍ	14
2.1 OKOLNOSTI POSKYTOVÁNÍ SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANY DĚTÍ	14
2.2 PŮSOBNOST ORGÁNŮ SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANY	15
3. VÝZNAMNÉ ÚSTAVNÍ A MEZINÁRODNÍ DOKUMENTY	18
3.1 ÚSTAVA ČESKÉ REPUBLIKY	18
3.2 LISTINA ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD.....	19
3.3 ÚMLUVA O PRÁVECH DÍTĚTE	19
3.4 DALŠÍ VÝZNAMNÉ DOKUMENTY	20
4. VYMEZENÍ ZÁKLADNÍCH POJMŮ	21
5. RODINA	29
5.1 FUNKCE RODINY	29
5.2 RODINA JAKO SYSTÉM.....	30
5.3 DOMOV	31
5.4 POTŘEBY DÍTĚTE V RODINĚ	32
5.5 PORUCHY RODINY.....	33
5.6 DYSFUNKČNÍ RODINA	34
5.7 PORUCHY FUNKCÍ RODINY.....	35

6. PROBLEMATIKA ÚSTAVNÍ VÝCHOVY	37
6.1 PŘED NAŘÍZENÍM ÚSTAVNÍ VÝCHOVY	37
6.2 NAŘIZOVÁNÍ ÚSTAVNÍ VÝCHOVY.....	39
6.2.1 Obsah ústavní výchovy	40
6.2.2 Diagnostická zařízení	42
6.2.3 Dětský domov	43
6.3 ZÁVĚREČNÁ ETAPA ÚSTAVNÍ VÝCHOVY.....	45
6.3.1 Období po propuštění klienta	46
7. PREVENCE.....	48
7.1 PREVENTIVNÍ ČINNOST V PRAXI.....	48
7.2 VYHLEDÁVÁNÍ A EVIDENCE OHROŽENÝCH DĚTÍ	49
8. CÍL PRŮZKUMU A METODY PRŮZKUMU.....	51
9. CHARAKTERISTIKA SLEDOVANÉHO SOUBORU	52
10. INTERPRETACE VÝSLEDKŮ PRŮZKUMU	53
11. ZÁVĚR PRŮZKUMU	68
ZÁVĚR.....	70
SEZNAM POUŽITÝCH INFORMAČNÍCH ZDROJŮ	72

Úvod

V úvodu se zamýšlím nad problematikou dětí z dětských domovů. Nad tím, jak je život dětí, které se dostanou do dětského domova tímto pobytem ovlivněn po celý zbytek jejich života.

Důvod, proč jsem si vybrala toto téma, byl ten, že jsem sama v dětském domově po určitou dobu žila a téma dětí z dětských domovů je mi více než blízké. Mým úmyslem ale je, se danou problematikou zabývat nestranně.

V praktické části této práce jsem se rozhodla všem osobám, které znají dětské domovy jen z vnějšího pohledu, ukázat i to, co se skrývá za jejich zdmi a zejména to, co se skrývá v klientech samotných.

Při sestavování dotazníku pro klienty dětských domovů jsem si chtěla potvrdit myšlenku, že stejně tak jako mě, tak také je, přestože si to možná ani neuvědomují, pobyt v dětském domově ovlivnil, a nadále i bude ovlivňovat, v různých oblastech, jako jsou mezilidské vztahy, vzdělávání, rodina a rodinné vztahy, dodržování zákonů a další.

Ráda bych, aby má práce posloužila nejen jako shrnutí informací, ale aby pomohla některým také pochopit jednání klientů dětských domovů (včetně klientů bývalých) a negativa ústavní výchovy v dnešní formě.

1. Historický vývoj a právní úprava sociálně-právní ochrany dětí, ústavní a ochranné výchovy, působnost orgánů a institucí

1.1 Vývoj do 20. století

Prameny o vývoji ústavní výchovy jsou často nepřesné, protože se zprávy týkají vždy mládeže mravně vadné i mládeže osiřelé, opuštěné. (Švancar, Buriánová, 1988)

V roce 1863 byl vydán říšský zákon domovského č. 105 říšského zákoníku, na který pak navázal zemský zákon chudinský pro Čechy z roku 1868 č. 59 zemského zákoníku. Tyto zákony byly jedny z prvních ve prospěch sociálně slabých, které vymezovaly také péči o chudé (výživa a výchova dětí chudých obecních příslušníků, zařízení pro nápravu zanedbané mládeže atd.). (Novotná, Burdová, Brabenec, 2002)

Dětské domovy v naší společnosti nejsou novou institucí. Již školský zákon z roku 1869 pamatoval na zřizování ústavů pro děti vyžadující veřejnou péči. Tyto ústavy u nás byly budovány dávno před první světovou válkou i po ní. Během této doby se ale měnila jejich organizační struktura i obsah činností.

Za první předchůdce dětských domovů můžeme považovat charitativní sirotčince a útulky z konce předminulého století, které zakládaly zpravidla šlechtici nebo církve a kde převládala náboženská výchova. Děti pracovaly ve prospěch ústavu na úkor školní výuky. (Švancar, Buriánová, 1988)

1.2 20. století

Zákon č. 62/1901 ř.z. položil základ utváření sirotčích fondů. Prikázal část přebytků sirotčích pokladen za účelem zaopatření a výchovy osiřelých, opuštěných a zanedbaných dětí. Podrobnější úpravu ponechal zemskému zákonodárství. Takto vznikly sirotčí fondy v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. (Novotná, Burdová, Brabenec, 2002)

„Ústavní výchova v českých zemích se nařizovala podle rakouského občanského zákona z roku 1877 a 1885. Soud podle tohoto mohl jen doporučit umístění dítěte nebo mladistvého do donucovací pracovny nebo do polepšovny, o přijetí však rozhodovala příslušná komise zemského úřadu nebo ředitelství příslušného spolku, v jehož správě ústav byl. Zřejmě tato skutečnost vedla buržoazní vládu ČSR k vydání vládního usnesení č. 609/1919, kterým upravila organizaci a stanovila podmínky pro přijímání chovanců do jediného Státního výchovného ústavu J. A. Komenského v Košicích.“ (Švancar, Buriánová, 1988, s.14)

V Komenského ústavu v Košicích pro chlapce byla dvě samostatná oddělení. Oddělení sociální péče mělo 186 míst. Oddělení justiční mělo 143 míst a bylo určeno pro ochrannou výchovu. Chlapci se v něm mohli vyučit některému z 21 řemesel.

Pobyt dětí v polepšovnách byl tak dlouhý, jak to vyžadoval jeho účel, nejdéle však do dvacátého roku jejich věku, v případě potřeby až dokonce do jednadvacátého roku věku. Po dosažení této věkové hranice nesměl být nikdo v ústavu držen proti své vůli. Se souhlasem státní správy mohli být mladiství umístováni i v soukromých polepšovacích ústavech.

Osoby do dvanácti let byly podle trestní novely z roku 1908 vydané v Uhrách z trestního stíhání vyloučeny. Pokud se dítě dopustilo trestného činu, mohlo být odevzdáno „domácí nebo školní kázní“. Pokud bylo dítě v dosavadním prostředí vydáno mravní zkáze nebo zpustnutí, zařídil školní úřad jeho přijetí do nejbližšího státního dětského domova (azylu) a oznámil to příslušnému úřadu. Nařídil tedy vlastně ústavní výchovu.

Těchto několik informací z právních předpisů dává jistou představu o tom, jaká organizační struktura ústavní výchovy byla v minulosti. Zajímavější by ale byly poznatky o formách a metodách výkonu těchto opatření. K této problematice ale nejsou známy prameny.

Na přelomu století začaly vznikat veřejné sirotčince a útulky zakládané a udržované obcemi podle předpisů o tzv. chudinské péči, kterých byl ale nedostatek i přes zemská ustanovení tyto ústavy budovat. (Švancar, Buriánová, 1988)

Od roku 1904 vznikaly první skupiny osob, které spolupracovali se samosprávnými orgány při poskytování pomoci opuštěným a osiřelým dětem z

prostředků sirotčího fondu. Dostaly název “okresní komise pro péči o mládež”. (Novotná, Burdová, Brabenec, 2002)

“V roce 1908 vznikají Okresní péče o mládež jako dobrovolné spolky a později byly reorganizovány na instituce poloveřejné. Okresní péče o mládež začaly budovat síť internátních zařízení pro osiřelé, opuštěné nebo zanedbané děti na pokrokovějších zásadách než bývalé sirotčince nebo polepšovny. Tyto ústavy se poprvé v naší historii začaly nazývat dětskými domovy.” (Valenta, 1974, s.2)

I během 1. světové války otevírala Česká zemská komise dva až tři ústavy ročně pro válečné sirotky, děti ze sociálně slabých rodin a zdravotně postižené a morálně narušené děti. (Novotná, Burdová, Brabenec, 2002)

1.3 Po vzniku samostatné Československé republiky

Stát již uznával záslužnost komisí péče o mládež a z těchto dříve pomocných orgánů udělal orgány výkonné. Došlo ke změně jejich názvů na okresní péče o mládež a ze zemských komisí se staly zemská ústředí péče o mládež.

V roce 1921 vydalo ministerstvo sociální péče jednotné stanovy, které byly znovu upraveny roku 1933. (Novotná, Burdová, Brabenec, 2002) *“Okresní péče o mládež byly prohlášeny za organizační střediska veškeré dobrovolné péče o mládež v okresech a jiná sdružení a zařízení byla k nim přičleněna jako zařízení sdružená. Okresní péče o mládež poskytly ve svých orgánech zastoupení úřadům a soudům přicházejícím do styku se sociální péčí o mládež a zároveň se staly pomocnými orgány zákonné péče o mládež.*

Významným právním dokumentem ve vývoji okresních péčí se stalo vládní nařízení č. 20/1930 Sb., o hromadném poručení, které bylo prováděcím předpisem zákona č. 256/1921 Sb. Podle těchto úprav, jestliže nebylo vhodných osob, které by byly ochotny přijmout poručení nezletilých, pověří poručenský soud výkonem poručení okresní péči o mládež s tím, aby se účinným způsobem hájila práva a zájmy poručenců.” (Novotná, Burdová, Brabenec, 2002, s.11)

Rozvoj péče o děti byl přerušen rokem 1938, přesto okresní péče o mládež a zemská ústředí působila po celou dobu okupace. (Špeciánová, 2003)

1.4 Po druhé světové válce

Do roku 1948 byla pod správou ministerstva sociální péče budována síť okresních dětských domovů, které se svou koncepcí podobaly velké rodině o 15 až 25 dětech a jedné, případně dvou pěstounkách s nízkou pedagogickou kvalifikovaností. Hospodaření bylo částečně dotované státem, zbytek prostředků si domovy musely zaopatřit ziskem z dobročinných akcí a sbírek.

Teprve po roce 1949 se dětské domovy staly výchovnými institucemi a byly začleněny do školské soustavy. (Švancar, Buriánová, 1988)

Zákon č. 69/1952 Sb., o sociálně-právní ochraně mládeže zrušil všechna dosavadní ustanovení o věcech, která upravoval, a ustanovení, která mu odporovala.

Sociálně-právní ochranu definoval jako výkon hromadného poručení a opatrovnictví a jako zvláštní ochranu dětí, o které nepečují jejich rodiče, a jako poradní a pomocnou činnost, na kterou přispívá stát.

Při okresních soudech zřídil úřadovny ochrany mládeže, které byly později zrušeny vládním nařízením č. 73/1956 Sb. sociálně-právní ochrana přešla do působnosti resortu spravedlnosti.

Zákon o rodině č. 94/1963 Sb. dovoluje bez omezení svěřením dítěte do výchovy jiného občana než rodiče, jestliže tento občan zaručí jeho řádnou výchovu a povoluje zřízení experimentálních "velkých rodin" žijících individuálně nebo společně v dětských vesničkách. Zákon č. 50/1973 Sb., o pěstounské péči doplnil články náhradní rodinné péče do ucelené soustavy.

Dle zákona č. 1/1969 Sb. bylo zřízeno Ministerstvo práce a sociálních věcí, pod jehož působnost přešla sociálně-právní ochrana dětí.

V roce 1975 byl přijat zákon č. 121/1975 Sb., o sociálním zabezpečení, který upravoval sociální péči o různé skupiny obyvatel a sociálně-právní ochrana dětí byla zahrnuta do služeb sociální péče. (Novotná, Burdová, Brabenec, 2002)

Zákon z roku 1978, který byl v roce 1984 novelizován, přinesl dětským domovům povinnost pečovat o veškerou mládež, která vyžaduje institucionální zabezpečení až do jejich zletilosti a umožnil péči o zletilé, kteří ale nejsou schopni osamostatnění kvůli soustavné přípravě na povolání. (Švancar, Buriánová, 1988)

“Nadále i předpisy o sociálním zabezpečení z roku 1988 převzaly úpravu sociálně-právní ochrany dětí jako jednu ze služeb sociální péče.” (Špeciánová, 2003, s.20)

“Usnesení vlády č. 1/1995 uložilo oddělit úpravu poměrů a ochrany dětí v předpisech povahy soukromoprávní od úpravy jejich ochrany státem, jako jejím garantem, v novém předpise povahy veřejnoprávní.” (Novotná, Burdová, Brabenec, 2002, s.14)

Přijetím zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, *“došlo k oddělení sociálně-právní ochrany od úpravy v předpisech soukromoprávní povahy.” (Špeciánová, 2003, s.20)*

2. Současná právní úprava sociálně-právní ochrany dětí

Pod pojmem sociálně-právní ochrana dítěte se rozumí ochrana práva dítěte na příznivý vývoj a výchovu, ochrana zájmů dítěte, včetně ochrany jeho jmění, a také působení, které směřuje k obnově narušených funkcí rodiny. V širším smyslu je chápána jako ochrana práva dítěte na život, rodičovskou péči a život v rodině, právo na vlastní identitu, svobodné myšlení, svědomí a náboženství, na vzdělání a zaměstnání. Dále jako ochrana před fyzickým a psychickým násilím, zanedbáváním, zneužíváním a vykořisťováním. (Motejl, Černá, aj., 2007)

2.1 Okolnosti poskytování sociálně-právní ochrany dětí

Dítětem je osoba nezletilá. Zletilosti nabývá dosažením osmnáctého roku věku nebo dříve uzavřením manželství.

Sociálně-právní ochrana náleží podle právního řádu České republiky (§2 odst. 2 zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, dále jen SPO) bez rozdílu každému dítěti, které:

- má trvalý pobyt na území České republiky
- podle zákona č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území ČR a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů, má povolen trvalý pobyt nebo je hlášeno k pobytu na území České republiky po dobu nejméně 90 dnů,
- podalo návrh na zahájení řízení o udělení mezinárodní ochrany na území České republiky,
- je oprávněno na území České republiky trvale pobývat,
- pobývá na území České republiky se svým rodičem, který podal žádost o udělení oprávnění pobytu za účelem poskytnutí dočasné ochrany na území České republiky nebo které už pobývá na základě oprávnění k pobytu za účelem této ochrany na území České republiky podle zákona č. 221/2003 Sb., o dočasné ochraně cizinců, ve znění pozdějších předpisů. (Krausová, Novotná, 2006)

2.2 *Působnost orgánů sociálně-právní ochrany*

Působnost orgánů sociálně-právní ochrany dětí je obsažena v zákoně č. 359/1999 Sb., ve znění pozdějších předpisů. Jejich činnost je propojena s hmotně-právní úpravou ochrany dětí, která je v zákoně č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů, v trestních předpisech, přestupkovém zákoně č. 200/1990 Sb., o přestupcích, ve znění pozdějších předpisů, a dalších právních předpisech. Důležitý je též zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů. (Novotná, Fejt, 2009)

„Sociálně-právní ochranu mohou přímo poskytovat jen osoby, které získaly odbornou způsobilost.“ (Novotná, Fejt, 2009, s. 164)

„Jedním ze základních principů sociálně-právní ochrany je předcházení vzniku problémů nebo jejich narůstání.“ Proto je nutné preventivní a výchovné působení. (Novotná, Fejt, 2009, s.97)

Zákon o SPO ve svém § 3 zřizuje Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí se sídlem v Brně. Úřad má celostátní působnost. Je podřízen Ministerstvu práce a sociálních věcí a ředitele Úřadu jmenuje a odvolává ministr práce a sociálních věcí. (Novotná, Burdová, Brabenec, 2002)

Dle § 28 zákona o SPO je obci s rozšířenou působností uloženo sjednat dobu a místo přijetí dítěte do příslušného zařízení pro výkon ústavní výchovy a v něm pak dle § 29 sledovat zejména:

- rozvoj duševních a tělesných schopností dítěte,
- zda trvají důvody pro pobyt dítěte v zařízení,
- vývoj vztahu mezi rodiči dítětem,
- zda jsou do zařízení umisťováni společně sourozenci,

a z tohoto důvodu dítě povinně nejméně jednou za tři měsíce navštěvovat.

Zákon o SPO v § 30 ukládá ústavnímu zařízení po předchozím písemném souhlasu obecního úřadu obce s rozšířenou působností, příslušného podle místa trvalého bydliště dítěte, možnost povolit dítěti pobyt u rodičů nebo jiných osob. Pokud mají ale rodiče dítěte nebo tyto jiné osoby odlišné místo trvalého bydliště, musí dát písemný souhlas příslušný obecní úřad dle jejich místa trvalého bydliště. Zákon ukládá jako podmínku posoudit rodinné a sociální prostředí, ve kterém bude

dítě pobývat. U osob, které nejsou rodiči, prarodiči nebo sourozenci, se posuzuje také bezúhonnost, není ale nutné dokládat výpis z evidence Rejstříku trestů. Krajský úřad je povinen na základě žádosti obecního úřadu s rozšířenou působností provést odborné posouzení žadatele o souhlas s pobytem dítěte.

První pobyt dítěte může být dlouhý maximálně dva týdny, další pobyty už mohou být delší.

Dále § 30 obsahuje ustanovení o povolování návštěv u osob cizí státní příslušnosti, kteří musí předkládat obdobné doklady a vyšetření jako občané České republiky. Tyto doklady musí být opatřeny úředním razítkem, úředně přeloženy a ověřeny. Je možná spolupráce s Úřadem pro mezinárodně-právní ochranu dětí. Vydání cestovního pasu pro nezletilé dítě upravuje §17 odst. 2 a zákona č. 329/1999 Sb., o cestovních dokladech a o změně zákona č. 283/1991 Sb., o Policii ČR, ve znění pozdějších předpisů.

Pokud se jedná pouze o pobyt dětí na vycházce a dítě nepřespává mimo zařízení, písemný souhlas není nutný.

Po dosažení zletilosti dítěte již není nutný souhlas k pobytu mimo zařízení ústavní výchovy, protože sociálně-právní ochrana se vztahuje jen na osoby mladší 18 let. (Novotná, Fejt, 2009)

Dle § 42 zákona o SPO fungují zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, která poskytují ochranu a pomoc dítěti, které se ocitlo bez jakékoliv péče nebo pokud je ohrožen jeho život nebo příznivý vývoj, anebo pokud se dítě ocitlo bez péče přiměřené jeho věku (§15), dále dítěti duševně nebo tělesně týranému nebo zneužívanému nebo dítěti, kterému jsou závažným způsobem ohrožena jeho základní práva. Ochranu a pomoc zařízení poskytují uspokojováním základních životních potřeb, včetně ubytování, a zajišťováním lékařské péče zdravotnickými zařízeními, psychologickou a další nutnou péčí. Tato zařízení fungují nepřetržitě a o každém dítěti vedou dokumentaci.

Dítě se v těchto zařízeních umísťuje:

- a) na základě rozhodnutí soudu,
- b) na základě žádosti obecního úřadu obce s rozšířenou působností,
- c) na základě žádosti zákonného zástupce dítěte,

d) požádá-li o to dítě. (Novotná, Fejt, 2009)

Starosta obce s rozšířenou působností podle § 38 zákona o SPO a § 106 zákona č. 128/2000 Sb., o obcích, zřizuje jako zvláštní orgán obce Komisi pro sociálně-právní ochranu dětí. Je určena „*k výkonu přenesené působnosti na úseku sociálně-právní ochrany dětí*“ (Novotná, Fejt, 2009, s.153) a jejím úkolem je například koordinovat výkon sociálně-právní ochrany na území obce s rozšířenou působností, navrhopvat a posuzovat programy sociální prevence na ochranu dětí nebo posuzovat jednotlivé případy provádění sociálně-právní ochrany dětí a vydávat k nim stanoviska. Členy a předsedu komise jmenuje starosta obce.

Hejtman kraje může podle zákona o SPO a zákona č. 129/2000 Sb., o krajských úřadech, ve znění pozdějších předpisů, § 65 zřizovat zvláštní orgány kraje, například poradní sbory.

Orgány sociálně-právní ochrany mají povinnost také při sdělování údajů, kterou upravuje zákon o SPO ve své šesté části. (Novotná, Fejt, 2009)

„Zaměstnanci orgánů sociálně-právní ochrany, zaměstnanci obcí s rozšířenou působností zařazení do obecního úřadu a zaměstnanci zařízení sociálně-právní ochrany jsou povinni podle § 57 zákona o SPO zachovávat mlčenlivost“ (Krausová, Novotná, 2006, s.147) o skutečnostech, se kterými se při výkonu sociálně-právní ochrany dětí seznámili, i po skončení pracovního poměru. To platí i pro osoby, které s orgány sociálně-právní ochrany dětí spolupracují. V zákoně jsou ustanoveny i sankce. (Krausová, Novotná, 2006)

Pokud zákon o SPO nestanoví jinak, při řešení záležitostí sociálně-právní ochrany dětí se postupuje podle zákona č. 500/2004 Sb., o správním řízení, který určuje například místní příslušnost. (Novotná, Fejt, 2009)

3. Významné ústavní a mezinárodní dokumenty

Nutnost zabezpečit dítěti zvláštní péči, respektovat a chránit dětská práva je uznáváno od počátku dvacátého století: v Ženevské deklaraci práv dítěte z roku 1924, ve Všeobecné deklaraci lidských práv z roku 1948, v Deklaraci práv dítěte z roku 1959, v Mezinárodním paktu o občanských a politických právech, v Mezinárodním paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech z roku 1976 i v Úmluvě o právech dítěte z roku 1989. (Novotná, Fejt, 2009)

3.1 Ústava České republiky

Základním dokumentem, z něhož vychází naše rodinné právo, je Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky z roku 1948, která mimo jiné postavila rodinu pod ochranu státu a stanovila rovnoprávné postavení mužů a žen v rodině a ve společnosti. Z principu rovnoprávného postavení muže a ženy vyplývají i rovnoprávné povinnosti obou rodičů při výchově a výživě dětí. (Švancar, Buriánová, 1988)

Konkrétní vztahy v rodině upravuje rodinné právo. „*Rodinné právo je soustava norem upravujících - v mezích nutnosti a účelnosti – osobní a s nimi související majetkové vztahy mezi manžely a mezi rodiči a dětmi, jakož i vztahy je napodobující nebo nahrazující.*“ (Švancar, Buriánová, 1988, s.45) Ve vztahu mezi manžely upravuje rodinné právo především vznik manželství a způsoby jeho zániku. Dále upravuje právní vztahy mezi rodiči a dítětem, a to i v tom případě, kdy rodiče manžely nejsou, a řadu dalších vztahů, např. vzájemnou vyživovací povinnost. Vychází se z teze, že hlavním společenským posláním manželství a rodiny jím založené je výchova dětí.

Rodiče mají stejná práva a povinnosti a jsou společností stejně odpovědni za všestranný tělesný a duševní rozvoj svých dětí, a zvláště za jejich řádnou výchovu, aby jednota zájmů rodiny a společnosti byla upevňována. Společnost na druhé straně dbá o výchovu dětí a uspokojování jejich hmotných a kulturních potřeb, pečuje o ně a chrání je prostřednictvím státních orgánů a společenských organizací, škol, kulturních, osvětových a zdravotnických zařízení.

Dále je možno ještě připomenout zásadu vzájemné pomoci, podle níž jsou všichni členové rodiny povinni podle svých schopností a možností si pomáhat.

Nepřípustná je rovněž jakákoliv diskriminace podle rasy, národnosti, náboženství apod., což je u nás zakotveno v Ústavě a v právním řádu důsledně provedeno.

Zájem společnosti o řádnou výchovu dětí opravňuje jednotlivé občany i společenské organizace upozornit rodiče na závadné chování jejich dětí. Na závadné chování dětí nebo na vážné porušení práv a povinností rodičů mohou občané upozornit orgán sociálně-právní ochrany dětí, který je povinen učinit vhodné preventivní výchovné opatření. (Švancar, Buriánová, 1988)

3.2 Listina základních práv a svobod

Listina základních práv a svobod je dle Usnesení předsednictva ČNR č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky zakotvena v právním řádu a ukládá státu povinnost chránit děti před tělesným a duševním násilím, ochranu jejich zdravého vývoje a právem chráněných zájmů. Článek 32 Listiny základních práv a svobod je celý věnovaný ochraně rodiny a rodičovství a zdůrazňuje potřebu zvláštní ochrany dětí a mladistvých. Také těhotným ženám se zaručuje zvláštní ochrana a péče například v pracovních vztazích a podmínkách. Dětem narozeným mimo manželství se zaručují stejná práva jako dětem narozeným v manželství. Děti mají právo na rodičovskou péči a výchovu. Jen na základě soudního rozhodnutí a zákona je možné práva rodičů omezit a děti proti jejich vůli odloučit od rodičů. Rodiče, kteří pečují o děti, mají nárok na pomoc státu. (Novotná, Fejt, 2009)

3.3 Úmluva o právech dítěte

Dalším významným dokumentem, který se zabývá ochranou dětí a rodiny je Úmluva o právech dítěte ratifikovaná roku 1991 a uveřejněná ve Sbírce zákonů jako Sdělení FMZV č. 104/1991 Sb., o Úmluvě o právech dítěte. (Novotná, Fejt, 2009) Je zde psáno, *“že rodina jako základní jednotka společnosti a přirozené prostředí pro růst a blaho všech svých členů a zejména dětí, musí mít nárok na potřebnou ochranu a takovou pomoc, aby mohla beze zbytku plnit svou úlohu ve společnosti. Dítě musí vyrůstat v rodinném prostředí, v atmosféře štěstí, lásky a porozumění a pro svou tělesnou a duševní nezralost potřebuje zvláštní záruky, péči a odpovídající právní ochranu před narozením i po něm.”* (Novotná, Fejt, 2009, s.19)

3.4 Další významné dokumenty

Dále jsou tu Dokumenty OSN, Dokumenty Rady Evropy, Úmluvy přijaté na zasedáních Haagské konference o mezinárodním právu soukromém a další deklarace, pakty, smlouvy, nařízení, směrnice a doporučení zabývající se sociálně-právní ochranou dětí. (Novotná, Fejt, 2009)

4. Vymezení základních pojmů

Rodina

„Ačkoli právní řád České republiky neobsahuje legální definici rodiny, lze konstatovat, že za rodinu považuje především rodinu založenou manželstvím. Této formě rodinného soužití potom věnuje zvláštní pozornost a poskytuje jí ochranu.“ (Lovasová, 2006, s.5)

Rodina je nejstarší lidskou společenskou institucí. Dítě přichází na svět tak málo připravené, že péče o něj a ochrana je nutná. (Matějček, 1994)

„Pro dítě je rodina místem hlubokých a trvalých citových vztahů. V citovém vztahu s dětmi je uspokojována i jejich potřeba životní jistoty.“ (Matějček, 1994, s.30) A podle úrovně této jistoty si utváří své sebevědomí.

Rodinu můžeme určit podle osob, které se o dítě starají na základě vzájemných svazků, které mohou být potvrzené zákonem.

Dítě považuje za své rodiče ty, kteří se k němu chovají rodičovsky a projevují mu vřelé a přijímající city.

Rodina není jediná instituce, která pečuje o osobu dítěte, ale má výsadní postavení v tom, že může dítě ovlivňovat v nejcitlivějších fázích, uspokojovat jeho základní psychické potřeby a je modelem mezilidských vztahů, které si dítě ponese dál do života. (Matějček, 1994)

Za zdravou a funkční rodinu lze považovat rodinu, která obsahuje faktory jako „tvořivost, jasně vymezené role a schopnost jednotlivců zastupovat se v nich, jasně vymezená vedoucí role a podpora její autority ze strany ostatních, jasnost komunikace, způsob vyjadřování konfliktů a účinnost interakce při jejich řešení.“ (Výrost, Slaměník, 1998, s.310)

Náhradní rodinná péče

Je taková forma péče, kdy dítě nemůže být z různých důvodů vychováváno ve své rodině biologickými rodiči. Dítě je proto vychováváno rodiči náhradními nebo pěstouny v prostředí, které se nejvíce podobá přirozené rodině. Jedná se tedy o:

- a) Osvojení
- b) Pěstounská péče (Provazníková, 2002)

Náhradní výchovná péče

Dítě nemůže být z nejrůznějších důvodů vychováváno ve vlastní rodině, nemůže být adoptováno ani vychováváno v pěstounské rodině, proto je zařazeno do ústavní péče. (Provazníková, 2002) Zařízení pro výkon ústavní výchovy jsou: diagnostický ústav, dětský domov, dětský domov se školou a výchovný ústav. (Vašátková, Vyhnálková, 2008)

Dle Matouška se pod pojmem náhradní výchovná péče snoubí všechny formy náhrady rodiny včetně poručenství, osvojení a pěstounství. (Matoušek, 2003)

Ústavní výchova

„*Ústavní výchova je institutem rodinného práva.*“ (Motejl, Černá, aj., 2007, s.66) Jedná se o opatření, které nařizuje soud nezletilým dětem v občanskoprávním řízení podle zákona o rodině. Nařizuje se v případech, kdy jiné předcházející výchovné opatření, jako např. napomenutí, dohled nad výchovou, svěřeni dítěte do péče jiného občana atd., nevedlo k nápravě, nebo pokud z jiných závažných důvodů nemohou rodiče výchovu dítěte zabezpečit. Pokud je to v zájmu nezletilého nutné, může soud nařídít ústavní výchovu i v případech, kdy jiná výchovná opatření nepředcházela.

Ústavní výchova se nařizuje mravně narušeným nebo mravně ohroženým nezletilým, u kterých je zanedbána řádná rodičovská výchova, nebo pokud je ohrožen jejich řádný vývoj kvůli patologickému rodinnému prostředí, ve kterém žijí. Ústavní výchova se nařizuje pouze tehdy, pokud poruchy chování nezletilých

nedosáhly intenzity trestného činu. Ústavní výchova je proto preventivním opatřením, které nemá trestní charakter.

Ústavní výchova nemá časové ohraničení jako je tomu např. u trestu odnětí svobody. Trvá po takovou dobu, dokud to vyžaduje její účel, obvykle do 18 let. Zařízení ale může dále zaopatřovat i plnoletého, pokud se připravuje na budoucí povolání, nejdéle ale do věku 26 let. (zákon č. 109/2002 Sb. §2 čl. 7) Nezletilí absolvují ústavní výchovu ve školských zařízeních, které jsou pro ni určeny. Pokud je nařízena u dětí do tří let, probíhá ve zdravotnickém zařízení dle zákona č. 20/1999 Sb., o péči o zdraví lidu, ve znění pozdějších předpisů. Vyžaduje-li to tělesný nebo duševní stav dítěte, pak se vykonává ústavní výchova v zařízeních ministerstva práce a sociálních věcí, popřípadě zdravotnictví, podle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách a podle prováděcí vyhlášky k tomuto zákonu č. 505/2006 Sb. ve znění pozdějších předpisů. (Novotná, Fejt, 2009)

Ochranná výchova

Ochranná výchova je ochranné opatření, které ukládá soud v trestním řízení, nikoliv tedy v řízení občanskoprávním. Lze ji uložit pouze mladistvým, tedy osobám, které v době spáchání trestného činu již překročily patnáctý rok svého věku, ale nedosáhly ještě osmnáctého roku věku. Ukládá se mladistvým, u kterých není ze strany rodičů nebo jiných osob dostatečně postaráno o výchovu, jejichž dosavadní výchova byla zanedbána, nebo kteří žijí v sociálně patologickém prostředí ohrožujícím jejich další pozitivní mravní a společenský vývoj. Ochranná výchova se ukládá v těch případech, kdy soud upustil od potrestání mladistvého, tj. dopustil-li se mladistvý trestného činu, byl za něj odsouzen, ale nebyl mu uložen trest.

Pokud spáchala čin, za který trestní zákon dovoluje uložení trestu smrti, nedospělá osoba, která dovršila dvanáctý rok věku a je mladší patnácti let, uloží jí soud v občanskoprávním řízení ochrannou výchovu. Soud může těmto nedospělým uložit ochrannou výchovu také pokud spáchají činy, které jsou u dospělých posuzovány jako trestné.

Trestní charakter ale ochranná výchova nemá, stejně jako ústavní výchova, a její uložení se mladistvému nezaznamenává do trestního rejstříku.

Ochranná výchova se uskutečňuje ve speciálních výchovných ústavech, které patří pod resort školství. Trvá tak dlouho, dokud to vyžaduje její účel, nejdéle však do osmnácti let věku. Pokud účel ochranné výchovy nebyl naplněn do plnoletosti mladistvého, může soud o rok prodloužit pobyt klienta ve výchovném stavu. (zákon č. 109/2002 Sb.)

Stává se, že v praxi dochází ke směšování pojmů ústavní výchova a ochranná výchova. Není ale možné ve stejném časovém období u téže osoby nařídít obě ochranná opatření najednou. Ke směšování obou termínů dochází patrně proto, že obě tyto výchovná opatření jsou realizována převážně v zařízeních internátního typu spadajících pod resort školství a nikoliv např. v rodině.

Právě typ nařízeného opatření slouží jako důležité vodítko pro umístění v některém ze soustavy převýchovných zařízení resortu školství. Směšování obou termínů komplikuje např. rozhodování o umístění nezletilého. (Švancar, Buriánová, 1988)

Předběžné opatření

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, stanovuje orgánu sociálně-právní ochrany dítěte povinnost podat neprodleně návrh soudu na vydání předběžného opatření, pokud se dítě ocitne bez péče nebo pokud je ohrožen jeho život či příznivý vývoj. Účelem je předběžně zajistit nápravu poměrů, ve kterých se dítě ocitlo. (Motejl, Černá, aj., 2007)

Orgán sociálně-právní ochrany dětí

Je „státní orgán, který je od roku 2003 součástí obecního úřadu s rozšířenou působností (předtím byl součástí okresního úřadu) a zabezpečuje sociálně-právní ochranu dětí (z.359/1999).“ (Matoušek, 2003, s.133)

Tyto orgány zajišťují sociálně-právní ochranu dětem zejména zjišťováním situací, které vedou k ohrožení nebo narušení jejich vývoje a výchovy a činí opatření vedoucí k odstranění příčin a důsledků tohoto ohrožení nebo narušení.

Mezi orgány sociálně-právní ochrany dítěte patří především soudy, orgány státu, ale i nestátní neziskové organizace. (Edelsberger, 2000)

Poruchy chování

„Poruchami chování ve speciální pedagogice jsou všechny nápadné odchylky od chování průměrného dítěte.“ (Klíma, 1978, s.41)

Toto označení se užívá u dětí ve středním a vyšším školním věku a také u dětí, jejichž chování překračuje sociální normy. (Matoušek, 2003)

Poruchy chování jsou nejčastějším projevem narušeného vztahu k výchově. Je možné je z hlediska společenské závažnosti rozdělit na asociální, tj. takové chování, které neodpovídá společenským normám a jeho nositel se jím vylučuje ze společnosti (např. záškoláctví, sebepoškozování), a antisociální, tj. takové, které ve svém důsledku poškozují společnost, je vystupňovanou formou asociálního chování (např. krádeže, sexuální trestné činy). (Vocilka, 1994) Je nutné zde uplatnit zásadu komplexnosti a s odstraňováním antisociálních poruch začít co nejdříve. (Klíma, 1978)

„Odstraňování poruch chování musí postupovat podle primárního postižení, na jehož pozadí se poruchy chování realizovaly.“ (Vocilka, 1994, s.19)

Emoční / citové / afektivní poruchy

Dle Vágnerové se dělí na poruchy emocí (afekty, nálady), poruchy pudů (nejvýznamnější jsou poruchy pudu obživy, sebezáchovy, poruchy pohlavního a rodičovského pudu) a poruchy vůle. (Vágnerová, 1999)

„Jsou způsobeny nepřiměřenou afektivní reaktivitou dítěte a projevují se buď nepřiměřenou intenzitou citových projevů, nebo jejich nepřiměřeným trváním, popř. kombinací obojího. K trvalejším afektivním poruchám dochází nevhodnou výchovou buď z přemíry citových podnětů, nebo z jejich nedostatku, anebo z krajně jednostranného, zkomoleného zásobení dítěte citovými podněty.“ (Edelsberger, 2000, s.267-268)

Agresivita a agrese

„Agrese je násilný způsob dosahování cíle. Dispozice k agresivnímu chování jsou vrozené, geneticky podmíněné.“ (Vágnerová, 2004, s. 182) Agrese bývá prostředkem pro uspokojení osobních potřeb. Jedná se o obranný mechanismus, který se projevuje útokem. Sklony k agresivnímu jednání se zvyšují při strádání, zvláště dlouhodobém, nebo naopak při přesycení, které je také vnímáno negativně. Významnou roli hraje současná sociální tolerance k agresivnímu chování. (Vágnerová, 2004)

Dle Edelsbergera rozeznáváme čtyři stupně agrese:

1. navenek se neprojeví (zatnutí zubů, zčervenání nebo zblednutí),
2. projeví se slovně nadávkami,
3. projevy destrukce (rozbíjení předmětů)
4. projevy fyzického násilí (až zabití)

„Agresivita je vlastnost, postoj nebo vnitřní pohotovost k agresi.“ (Edelsberger, 2000, s.20)

Agresivita je reakcí na ohrožení, je to útočnost projevující se jednáním, které poškozuje osoby nebo věci. „Agresivní chování posiluje pocit moci a v jistých skupinách i prestiž.“ (Matoušek, 2003, s.23) Způsobem výchovy, skupinovými normami a kulturou můžeme takovéto chování tlumit. (Matoušek, 2003)

Riziková mládež, rizikové chování

Pojmem riziková mládež jsou označovány děti, u kterých je vyšší riziko sociálního selhání. Mezi rizikové faktory se řadí dědičnost, nižší úroveň rozumových schopností, poruchy morálky, dysfunkční rodina, neúčast na vzdělávání a trhu práce a další. Rizikové chování je takové jednání, které může ohrozit život nebo zdraví, nebo protisociální nezákonné chování. (Matoušek, 2003)

Sanace

Jedná se o „*vyhojení, které může být úplné nebo s defektem.*“ (Edelsberger, 2000, s.309) V širším smyslu jako ozdravení, například rodinného prostředí. (Edelsberger, 2000)

Také jde o postupy, které podporují fungování rodiny, a jejichž opakem je vyčlenění některého člena rodiny, protože někoho ohrožoval nebo byl někým ohrožován. Sanace může mít formu podpory od vyškoleného dobrovolníka nebo terapie. (Matoušek, 2003)

„Sanace rodiny je soubor opatření sociálně-právní ochrany, sociálních služeb a dalších opatření a programů, které jsou poskytovány nebo ukládány převážně rodičům dítěte a dítěti, jehož sociální, biologický a psychologický vývoj je ohrožen. Důsledkem neřešené nebo akutní situace ohrožení dítěte může být jeho umístění mimo rodinu. Základním principem sanace rodiny je podpora dítěte prostřednictvím pomoci jeho rodině.“ (Bechyňová, 2008, s.18)

Šikanování / šikana

Jedná se o týrání v kolektivech, kde oběti i pachatelé jsou na stejné formální pozici, často vrstevníci. Může být reakcí na monotónní prostředí instituce, ze které není úniku. Šikany se dopouštějí lidé agresivní, egoističtí, neschopné soucitu. Šikana je téměř vždy prováděna ve skupinkách. Oběťmi se stávají jedinci, kteří na okolí působí odlišně. Důsledkem dlouhodobé šikany může být poškození psychického nebo fyzického charakteru, dokonce i smrt – zabitím nebo sebevraždou. (Matoušek, 2003)

U rodin šikanujících dětí je častější přítomnost fyzického násilí. Většina násilníků má vysoké sebevědomí. (Pöthe, 1999) *„Obětí šikany se může stát kdokoliv.“* (Pöthe, 1999, s.119)

Dětský domov

Je zařízením pro děti, které nemají rodiče, nebo jejich rodina není schopna či ochotna se o ně starat. (Matoušek, 2003) *„Každá dlouhodobá forma ústavní výchovy*

představuje pro dítě hendikep a zvyšuje pravděpodobnost pozdějšího sociálního selhání.“ (Matoušek, 2003, s.50)

Syndrom vyhoření / vypálení

Soubor příznaků vyskytující se u pracovníků pomáhajících profesí způsobený dlouhodobou zátěží. Je to stav psychického, někdy i celkového vyčerpání doprovázený pocitem, že daná práce již nemá smysl. Dochází ke snížení pracovního výkonu i motivace. V chování ke klientům je patrný důraz na pravidla, racionalitu, formální stránku, někdy i negativní postoj. (Matoušek, 2003)

Dům na půl cesty

Dočasné ubytování pro klienty, kteří přišli z dlouhodobé ústavní péče. Ubytování je placené, klienti sami pečují o svou domácnost. (Matoušek, 2003) Je zde *„uplatňována propracovaná koncepce resocializace. Závazný standard této služby neexistuje.*“ (Matoušek, 2003, s.60)

5. Rodina

„Rodina, díky svému velkému specifickému významu, umožňuje a podporuje plnohodnotný život a rozvoj všech svých členů, ale stejně tak se může stát zdrojem psychických zátěží a poruch.“ (Vágnerová, 1999, s.320)

5.1 Funkce rodiny

„Rodina je konzervativní instituce. Přesto během novověku řadu svých funkcí (výkon práva, vzdělávání dětí, ekonomické zajišťování členů rodiny v průběhu celého života) předala státu a stala se sama na státu závislejší.“ (Matoušek, 2003, s.187)

Základní funkce rodiny se liší dle jednotlivých autorů. Dle Výrosta a Slaměníka jsou obecně uznávané tyto:

Reprodukční funkce je nejobvyklejším důvodem pro založení rodiny. V poslední době ale vlivem rozvoje genetiky ztrácí svou úlohu a zvětšuje se množství rodin s adoptovanými dětmi, bezdětných manželství, umělých oplodnění, rodin s odebranými dětmi, soužití dětí jen s jedním rodičem a homosexuálních párů. (Výrost, Slaměnik, 1998) Je zde patrný vliv rozšíření antikoncepce a plánovaného rodičovství. Děti již nejsou výrobní silou, naopak jejich zabezpečení je stále náročnější. (Dunovský, 1986) Cílem rodiny bývá méně často zachování lidského rodu a zajišťování potřeb dítěte. Místo toho se na rodinu začíná hledět jako na sociální strukturu, kde dochází k naplňování potřeb jejích členů.

Materiální funkce již také není tak významná jako bývala. Slabší členové rodiny a děti jsou sice odkázáni na materiální pomoc produktivnějších členů rodiny, ale systém sociálních podpor je nyní propracovanější. (Výrost, Slaměnik, 1998) Rodina přestává být ekonomicky soběstačnou jednotkou, společnost uspokojuje její potřeby. Rodina se stává závislá na fungování celé společnosti. (Dunovský, 1986)

Výchovná funkce neznamená jen výchovu dětí, ale vzájemné bezprostřední i dlouhodobé působení členů rodiny vůbec. Tato funkce je podstatná a těžko nahraditelná, přestože se zvyšuje vliv kolektivu, výchovných institucí a význam vrstevnické skupiny. Rodinné prostředí tvoří základ formování postojů ke světu, blízkému okolí i sobě samému.

Emocionální funkce tvoří mezičlánek mezi jedincem a společností. Potřeba emocionálního zázemí není vázána na věk, je nutná pro všechny věkové kategorie. Tato funkce plní také podstatnou úlohu při volbě partnera ve vztahu. (Výrost, Slaměník, 1998)

Děti dávají rodičům také společenskou hodnotu. (Matějček, 1994) „*Vědomí vlastního významu a hodnoty prožíváme nejvíce tehdy, jestliže nás někdo potřebuje, někomu pomáháme, někdo je na nás závislý.*“ (Matějček, 1994, s.27)

5.2 Rodina jako systém

„*Porozumění rodině jako systému pomáhá těm, kdo chtějí rodině prospět zvenčí. Ale pomáhá především rodině samotné, aby si sama pomohla.*“ (Matějček, 1994, s.47)

Systém není pouze výčet prvků. Prvky systému tvoří vzájemné vztahy lidí ve vzájemné součinnosti. Systém má svůj vývoj a dynamiku.

V systému se vytvářejí podsystémy nebo dílčí systémy, protože v systému je více členů. V rodině to bývají podsystémy generační, podle pohlaví nebo povahových rysů. Porucha v jednom prvku podsystému se projevuje ve funkci celku.

Rodina jako systém je také zapojena do širších společenských systémů, ke kterým patří příbuzní, přátelé a další, kdo jsou s rodinou ve styku. Dále jsou tu také širší společenské okruhy jako zaměstnání, škola apod. A konečně i instituce zcela neosobní jako zákony, pravidla společenského chování, zvyky, obecně uznávané hodnoty.

Rodina, jako i další systémy, má v sobě zabudovanou schopnost sebezáchovy, proto i když je narušena nějakou krizí, má tendenci obnovit svou normální funkci. (Matějček, 1994)

Mikrosystém obsahuje faktory působící na jedince bezprostředně. Jedná se o způsoby komunikace v rodině, její filozofii, principy výchovy, volnočasové aktivity, finanční hospodaření, rozdělování činností souvisejících s chodem domácnosti. Významné je zde mikroklima rodiny, rozdělení „zón“ jednotlivých členů rodiny.

Patří sem i vzdělání a inteligence jednotlivých členů rodiny, jejich zdravotní stav, pocit spokojenosti, uznávané hodnoty, vztah k širší rodině a společnosti.

Exosystém obsahuje sociální činitele, které ovlivňují prostředí rodiny, nikoliv tedy přímo členy rodiny. Například změna vzdělávacího systému může ovlivnit atmosféru rodiny.

Pojem **mezosystém** zahrnuje propojenost a komplexnost vlivů, které neustále působí na rodinu jako celek i na její členy a zabývá se různými sociálními prostředími, do kterých členové rodiny patří nebo patřili. Původní rodiny partnerů, instituce, vrstevnické skupiny a předchozí vztahy partnerů lze považovat za základní prostředí.

Makrosystém je nejširší sociální prostředí, ve kterém rodina žije. Faktory makrosystému:

1. Geografická podmíněnost, příslušnost k určitému typu společensko-ekonomické formace, k národnosti, etnické skupině, dále sem patří životní prostředí v širokém smyslu.
2. Faktory ovlivňující vývoj partnerských vztahů jako určitý typ životního prostředí, aktuální společenská situace.
3. Aktivita, integrita a výběr rodiny, dvousměrnost či vícesměrnost interakce.
4. Faktory zaměřené na míru zprostředkovanosti vlivů, přímé a nepřímé působení. (Výrost, Slaměník, 1998)

Chronosystém zachycuje změny, které probíhají v čase z pohledu jedince i jeho prostředí, případně důležité momenty v životě člověka. Patří sem i vědomí společensko-historického vývoje společnosti. (Matoušek, Pazlarová, Baldová, 2008)

5.3 Domov

„Dobrý domov je jednou z podmínek šťastného dětství.“ (Matějček, 1989, s.175) Domov je místem, ke kterému většinu lidí váže silná emocionální vazba, a kde se cítí bezpečně a chráněně. (Matoušek, 2003)

„Domov dnešních dětí je předznamenán v domovu jejich rodičů, vychovatelů, protože to nemusí být jen vlastní biologičtí rodiče, ale ti, kdo s dětmi skutečně žijí a vytvářejí jim domov. Je to jakási sociální dědičnost.“ (Matějček, 1994, s.10)

Rodičovské postoje se připravují napříč celým dosavadním životem, ne až ve chvíli, kdy držíme v náruči dítě. Vše začíná zkušeností dítěte s vlastními rodiči.

Domov je bohaté předivo vztahů, do kterých je dítě zapředeno. Fungují zde minimálně tři vztahy, matka – dítě – otec, a dítěti se zde pevněji a dříve vytváří vědomí vlastního já. Ještě předtím, než dítě pozná místo svého domova, zná lidi svého domova. Domov je ústředním místem rodinných vztahů. (Matějček, 1994, s.13)

„Stejně rodinné prostředí může působit na jednotlivé děti odlišně.“ (Vágnerová, 2004, s.31)

„Děti, které mají dobrý domov, v němž se cítí bezpečně a příjemně, zpravidla mají výraznou tendenci přivést sem své kamarády, ukázat jim toto své království, alespoň trochu se o ně s nimi podělit, pochlubit se.“ (Matějček, 1994, s.14)

5.4 Potřeby dítěte v rodině

„Děti svou existencí a svým soužitím s rodiči přirozeně a účelně uspokojují psychické potřeby svých dospělých vychovatelů.“ (Matějček, 1994, s. 25) Jedná se o oboustranný proces vzájemnosti.

- a) Potřeba náležitého přísunu podnětů zvenčí, které dítěti zprostředkují jeho smysly a ono je přijímá a zpracovává ihned po svém narození.
- b) Potřeba „smysluplného světa“ – podněty musí mít řád a smysl, aby se z nich staly poznatky a zkušenosti. To je základem učení.
- c) Potřeba životní jistoty se nejvíce naplňuje ve vztazích k lidem. Bez této jistoty dítě ovládá úzkost, která se může projevit až agresivním chováním.
- d) Potřeba vlastní společenské hodnoty – dítě chce být uznáváno a oceňováno. Vědomí této hodnoty se označuje jako sebevědomí.
- e) Potřeba „otevřené budoucnosti“ dítěti umožňuje k něčemu směřovat, snažit se. (Matějček, 1994)

V období dospívání se potřeby mohou lišit od potřeb v dětství. Přehled potřeb v období dospívání:

- Fyzické potřeby a potřeba bezpečí.
- Potřeba udržovat vazbu na původní rodinu a současně se zkoušet vůči ní vymezovat.
- Potřeba zkoušet spojení s blízkým druhým opačného pohlaví mimo vlastní rodinu.
- Potřeba obstát mezi vrstevníky.
- Potřeba imponujícího vzoru stejného pohlaví.
- Potřeba zvládat požadavky studia, případně práce.
- Potřeba mít identitu a nacházet smysl své existence. (Matoušek, Pazlarová, Baldová, 2008)

5.5 Poruchy rodiny

Poruchou rodiny se rozumí situace, kdy rodina neplní základní požadavky určené společenskou normou. Jedná se například o selhání některého člena rodiny, které se projevuje v selhávání funkcí rodiny.

Příčiny rodinných poruch jsou:

1. objektivní – nejsou závislé na vůli rodičů (nezaměstnanost, válka, invalidita, nemoc, úmrtí)
2. subjektivní – jsou závislé na vůli rodičů (nechtějí pečovat o dítě, přijmout společenské normy, nejsou zralí)
3. smíšené

Jiří Dunovský pro účely určení funkčnosti rodiny vypracoval tzv. Dotazník funkčnosti rodiny, na základě kterého byly definovány čtyři typy rodin:

1) Funkční rodina – je v ní zajištěn dobrý vývoj a prospěch dítěte.

2) Problémová rodina – v této rodině se vyskytují závažnější poruchy funkcí, které ale příliš neohrožují rodinu či vývoj dítěte. Rodina je schopna tyto

problémy řešit sama, případně s krátkodobou nebo jednorázovou pomocí. Rodina je pod zvýšeným dohledem orgánu sociálně-právní ochrany dětí.

3) Dysfunkční rodina – má vážné poruchy funkcí rodiny, které ohrožují rodinu a prospěch dítěte. Rodina tyto poruchy neumí řešit sama, je nutná sanace rodiny.

4) Afunkční rodina – rodina přestává plnit svůj základní úkol a dítěti škodí. Sanace takovéto rodině je již zbytečná, jediným řešením je umístění dítěte do náhradní péče. (Lovasová, 2006)

5.6 Dysfunkční rodina

Každý pár vstupuje do manželství a zakládá rodinu s určitým očekáváním. Pokud rodina přestává tato očekávání plnit, dochází ke zklamání a pocitům nespokojenosti. Tyto pocity mohou přetrvávat delší časové období. Dvojice obvykle řeší takováto zklamání kompenzačními mechanismy – např. větší pracovní ambice, více mimorodinných aktivit, více se soustředí na děti.

V tomto stadiu nejsou partneři schopni plánování a spolupráce. Objevují se první signály neshod v oblasti související s chodem domácnosti. Partneři nejsou schopni vykonávat činnosti ve své přítomnosti, objevují se drobné zlomyslnosti. Partneři si navzájem snižují autoritu, jsou k sobě netolerantní. (Výrost, Slaměník, 1998) Problémy vyúsťují v citový chlad a odumírání sexuálního života. Manželství se stává povinností. (Matějček, Dytrych, 2002)

Při vzájemném neuspokojování svých významných potřeb dochází k frustraci, která vede k projevům agrese, úniku.

V dysfunkční rodině nejvíce zraňuje a je nejhlouběji postižena oblast emoční. Emoce sehrávají v procesu socializace významnou roli. (Výrost, Slaměník, 1998)

„U extrémně mladých partnerů dochází ke krizové situaci častěji vzhledem k jejich osobnostní nezralosti a k nutnosti akceptovat několik životně důležitých rolí v relativně krátkém časovém intervalu. Navíc je v případě příliš mladých párů situace zhoršována aktuálním životním rámcem – společné soužití s rodiči, finanční závislost, nejasnost životních a pracovních perspektiv, nejistota v plnění některých rolí.“ (Výrost, Slaměník, 1998, s.334)

Matka je soudy aktuálně upřednostňována, jako pečující osoba. Asi proto jsou ženy radikálnější v rozvodových rozhodnutích, méně riskují ztrátu kontaktu s dětmi než muži a také v otázce materiální je žena s dětmi zvýhodňována oproti mužům. (Výrost, Slaměnik, 1998)

5.7 Poruchy funkcí rodiny

Porucha biologicko – reprodukční funkce

Tato porucha nastává tehdy, když se v rodině nerodí děti nebo se rodí nějak postižené. Zvláštním problémem je nezodpovědné rození dětí do nepříznivých životních podmínek, nebo rodičům, kteří nejsou schopni se o děti starat například kvůli svému zdravotnímu stavu.

Biologicko – reprodukční funkce je v přímém vztahu k funkci ekonomicko – zabezpečovací. Životní standard rodiny se snižuje se zvyšujícím se počtem dětí.

Porucha ekonomicko – zabezpečovací funkce

Vzniká, pokud rodiče nemohou nebo nechtějí pracovat a zabezpečit tak svou rodinu. Rodina je pak závislá na společenském systému. Tato porucha je obvykle podmíněna patologickými rysy osobnosti, např. mentální retardací rodičů, alkoholismem, delikvencí apod.

Zvláštní skupinu tvoří rodiny s více dětmi, kde je nízký příjem na osobu.

Ekonomicko – zabezpečovací funkce rodiny se týká i oblasti sociální, která se váže na emocionální funkci rodiny a je vždy narušena s poruchou této funkce. Biologicko - reprodukční funkce přitom zpravidla bývá plněna na vysoké kvantitativní úrovni.

Porucha emocionální funkce

Porucha této funkce zasahuje všechny ostatní sféry života rodiny, bývá původcem většiny rodinných poruch a narušuje vyrovnanou rodinnou atmosféru. Porucha emocionality narušuje také funkci biologicko – reprodukční. (Dunovský, 1986)

Porucha socializačně – výchovné funkce

a) Rodiče se nemohou starat o dítě

Důvodem, proč se rodiče nemohou starat o své dítě, může být ztráta zaměstnání nebo bydlení, špatný zdravotní stav rodičů nebo jejich ztráta, nutnost opuštění místa trvalého bydliště.

b) Rodiče se nedovedou starat o dítě

Rodiče, kteří se neumí starat o své dítě, bývají mladí nedospělí, se silným sociálním nebo mentálním postižením.

c) Rodiče se nechtějí starat o dítě

Příčinou, proč se rodiče nechtějí starat o své dítě, bývá psychická a sociální nevyzrálost nebo znásilnění. (Vaš'atková, Vyhnálková, 2008)

Při řešení poruch rodiny lze podle Dunovského rozlišit tři základní metodologické přístupy:

- 1) etiopatogenetický, který definuje příčinu poruchy, čas a místo jejího vzniku, způsobu rozvoje a působení,
- 2) symptomatický, popisující nebo hodnotící stupeň a charakter poruchy rodiny a jejího vlivu na její členy,
- 3) terapeutický, který hodnotí potřebu společenské aktivity k překonání poruchy. (Dunovský, 1986)

6. Problematika ústavní výchovy

„Ústav je vždy pokusem o umělý domov, azyl.“ (Mühlpachr, 2001, s.33)

Problematiku ústavní výchovy tvoří v podstatě tři okruhy. První okruh předchází nařízení ústavní výchovy, druhý je vlastní nařizování a třetí okruh navazuje na časové období po nařízení. Tyto tři okruhy od sebe nejsou přísně odděleny. Naopak jeden přechází postupně v druhý, logicky na něj navazuje a vychází z něj. Jedno hledisko mají ale okruhy společné: řeší věci určitého dítěte nebo mladistvého. V určité chvíli zvažují jeho minulost, kladou základy pro jeho budoucnost, staví před něho nového perspektivy. (Švancar, Buriánová, 1988)

“Díky několika generacím povrchních textů od pracovníků sdělovacích prostředků a zjednodušenému chápání jejich výtvorů se mezi lidmi uhnízdil mýtus, že “dětské domovy jsou plné dětí, které by mohly hned do rodiny, stačí ale korespondenční lístek od rodičů a musejí tam zůstat...”. Věta obsahuje tři informace – přitom pravdy jen málo. Ne všechny domovy jsou zcela “plné”. Z dětí, jež v nich pobývají, nemůže do rodiny prakticky žádné. Korespondenční lístek jako projev patřičného zájmu “za rok”, ba ani za půl roku, soud dnes již neuzná.” (Gabriel, Novák, 2008, s.8)

6.1 Před nařízením ústavní výchovy

Určení časové charakteristiky prvního okruhu je velmi obtížné a zpravidla těžko postižitelné. Období, v němž zrála potřeba použít opatření, může být různě dlouhé. Záleží na tom, jak dlouho trvá, než se zjistí, že nezletilý žije v patologických rodinných poměrech a než se prokáže, že zákonní zástupci zanedbávají potřebný dohled nad nezletilým. Délku prvního okruhu určuje i doba, než se prokáže, že některá jednání nezletilého porušují společenské normy a do jaké míry, anebo zda dokonce tato porušení nedosahují intenzity trestného činu, kdyby se ho dopustila osoba trestně odpovědná (starší 15 let). Narážíme zde převážně na sociální problematiku a na oblast organizace sociální péče o mladou generaci, speciálně na oblast péče o ty mladé lidi, o něž zákonní zástupci dostatečně nepečují, na problematiku depistáže, tj. vyhledávání takových dětí apod.

V tomto období však nejde jen o zjištění stavu věci, ale také o zjištění příčin tohoto stavu. Orgány pověřené prací v této oblasti mohou také učinit určitá výchovná opatření. Do popředí zde jasně vystupuje snaha napravit výchovné chyby dřívějšího období a přivést nezletilého zpět do společensky uznávaných kolejí. Tedy snaha po nápravě již vzniklých poruch v chování nezletilého mírnějšími prostředky, než je ústavní výchova. Speciálně pedagogická problematika reedukace dětí a mladistvých s poruchami chování tedy nezačíná až ve speciálních zařízeních resortu ministerstva školství ale podstatně dříve.

Výchova dětí se uskutečňuje ve dvou základních oblastech. První z nich, podle názoru většiny odborníků prvořadá, je rodinná výchova, kterou doplňují, podporují, v případě potřeby opravují, a je-li to nutné, dokonce nahrazují společenské orgány a organizace. Vzájemné působení rodinného a společenského prvku v témže čase a na témže místě je neoddělitelné, tvoří jeden celek. I když byla nařízena náhradní výchova, např. ústavní, nadále působí rodinná výchova již pouhou existencí rodiny, hodnotovou strukturou, která u dítěte nebo mladistvého přetrvává, perspektivou návratu atd. Pokud začíná rodinná výchova z jakýchkoliv důvodů selhávat, stává se společenská intervence častější a intenzivnější.

Vzájemný vztah rodinné a společenské výchovy podléhá společenskému vývoji a mění se podle společenské struktury platné v tom kterém historickém období.

Problematika právní označuje společenské orgány, které jsou k těmto činnostem kompetentní. Znalost právní problematiky v těchto činnostech je tedy nezbytná, i když není prvořadá. Je proto logické, aby odborní pracovníci, kteří s dětmi a mladistvými s poruchami chování pracují, byli vzděláváni nejen v oblasti speciálně pedagogické a psychologické, ale byli s obsahem právních předpisů, podle kterých je nutno při dosahování speciálně pedagogických cílů postupovat, alespoň orientačně seznámeni. (Švancar, Buriánová, 1988)

“Zabezpečování řádné výchovy dětí vyžaduje i přísný postup proti těm osobám, z řad dospělých, které ji narušují. Zejména jde o rodiče, kteří své povinnosti řádně neplní, nebo je závažným způsobem zanedbávají, anebo svých rodičovských práv dokonce zneužívají.” (Pávek, 1979, s.38) Takové rodiče soud zbaví

rodičovských práv, v krajním případě zavede trestní postih pro trestný čin zanedbání povinné výživy. (Pávek, 1979)

6.2 Nařizování ústavní výchovy

Obsahem druhé fáze je vlastní nařizování ústavní výchovy, kterou nařizuje soud. Než dojde v uvedeném případě k vlastnímu nařízení ústavní výchovy, nabízí se řada otázek, např. Kdo je oprávněn zjištěné konkrétní okolnosti sdělit soudu? Kdo může nebo má povinnost podat návrh na nařízení ústavní výchovy? Kdo a za jakých okolností může navštívit nezletilého v jeho rodinném prostředí? Jak probíhá řízení před soudem? Atd. Odpovědi, jak postupovat, dávají příslušné zákony a obecně závazné předpisy vydané na jejich základě. I když jde o problematiku právní a průběh věci řídí lidé s právnickým vzděláním, neznamená to, že není zastoupena sociálně pedagogická problematika. Je přítomna nejen v jádru věci, která se posuzuje a o které se rozhoduje, ale i v rozhodnutí, ze kterého se odvíjí všechn další děj.

Při jednání o nařízení ústavní výchovy je tedy kvalifikovaně zastoupena problematika právní a sociální. Není však zastoupena problematika speciálně pedagogická (etopedická), ačkoli se rozhoduje o další výchově nezletilého a činí se vlastně první a zásadní reedukační opatření, které má zpravidla dlouhodobý charakter a značně ovlivní celý další život nezletilého. I když jednání o ústavní výchově je období časově nejkratší, má zásadní důležitost. V současné struktuře převažuje v této fázi problematika právní, na kterou je kladen velký důraz a která svým působením zasahuje i do třetí fáze, do vlastního výkonu ústavní výchovy. Rozhoduje totiž např. o případném prodloužení obou těchto výchovných opatření i o propuštění nezletilého před dovršením jeho osmnáctého roku věku. (Švancar, Buriánová, 1988)

„Veřejnost má učinit vše, aby rodinu zachránila. Převýchova dětí je nesmírně obtížná, převýchova dospělých ještě obtížnější, ale je možná. Mnoho příkladů z praxe ukazuje, že se v některých rodinách poměry zlepší a že je možno po čase dítě vrátit do výchovy rodičům.“ (Michal, 1963, s.8)

V prvních dnech po umístění dítěte do ústavního zařízení pomáhá zařazení rodiny do programu sanace. Dítě tak má větší šanci na návrat domů. Rodině je nabídnuta pomoc v těchto oblastech: podpora komunikace rodiny se zařízením, podpora kontaktu dítěte a rodiny, práce na odstraňování problémů v rodině, které

vedly k umístění dítěte do ústavní výchovy. Jedná se o dlouhodobou podporu a pomoc dítěti a rodičům podle individuálního plánu sanace rodiny, na jejímž konci by mělo být soudní řízení o zrušení ústavní výchovy a návrat dítěte domů. Sanace rodiny po zrušení ústavní výchovy má pak preventivní charakter a brání dalšímu odebrání dítěte z rodiny. (Bechyňová, 2008)

6.2.1 Obsah ústavní výchovy

Jedno z nejdůležitějších rozhodnutí je nesporně vhodné umístění nezletilého. Zařízení pro výkon ústavní výchovy jsou diferencována podle věku dítěte, podle jeho psychických a fyzických schopností a podle důvodů, pro které bylo o ústavní výchově rozhodnuto. (Novotná, Fejt, 2009) Ale znalost charakteristiky osobnosti dítěte není v době soudního líčení zpravidla úplná. Pedagogické, psychologické a zejména speciálně pedagogické vyšetření většinou chybí, někdy bývá nahrazeno zprávou ze školy, kterou dítě navštěvovalo. Obsahem těchto zpráv ale obvykle bývá informace o prospěchu a chování. Osobní charakteristika bývá uváděna jen povrchně. Lékařské zprávy bývají neúplné. Proto by bylo třeba osobním charakteristikám nezletilých věnovat větší pozornost, neboť jsou podkladem pro rozhodování soudů o nařízení ústavní výchovy.

Nejdůležitější v druhé etapě je optimální umístění nezletilých ve výchovném zařízení, což bývá ovlivněno dostatečnou kapacitou míst. Nedostatek míst, neúplná diferenciacie a nedostatky v této oblasti se okamžitě promítají do reedukačního procesu a od počátku působí rušivě na jeho průběh. (Švancar, Buriánová, 1988)

„Ústav je prostředím, které nahrazuje domov.“ (Matoušek, 1999, s.143)

Mezi faktory, které ovlivňují adaptaci dítěte v dětském domově patří věk dítěte, sociální prostředí, ze kterého dítě přichází, osobnost dítěte, jeho mentální úroveň, intelekt, adaptabilita, předchozí pobyt v zařízeních s ústavní výchovou, školní úspěšnost, roční období, spolupráce s rodiči dítěte a sociální prostředí rodinné skupiny, do které dítě přichází. (Vašátková, Vyhnálková, 2008)

„Ústavy mají svůj folklór, mají svůj slovník, svoji atmosféru. Vůči vnějšímu světu jsou uzavřené, vstup i výstup je kontrolovaný. Mezi klienty a personálem existuje hranice.“ (Mühlpachr, 2001, s.33)

Problematika druhé etapy tvoří vlastně základní a nejdůležitější část celého procesu převýchovy. V podstatě spočívá v přímé práci s jednotlivcem i kolektivem a v práci s jednotlivcem prostřednictvím kolektivu. Jedná se o organizaci a náplň výchovy a vyučování ve škole a zejména ve volném čase.

Výchovná práce postupuje ve dvou směrech. Jedná se o individuální přístup k jednotlivým klientům na jedné straně a o systematické a plánovité vytváření kolektivu a jeho výchovu na straně druhé.

Každý kolektiv, ať je jeho vnitřní atmosféra jakákoliv, na jednotlivce působí. Podle své kvality působí buď jako pomocník, anebo jako odpůrce vychovatele. Mínění kolektivu má často větší vliv na změnu postojů nezletilého nežli mínění vychovatele. Emocionální argumentace je vlivnější než argumentace racionální, zejména u osob s negativními postoji, které mají být změněny.

Klient se mění pomalu, postupně a po čase je jeho charakteristika jiná než při nástupu. Bez pravidelných výchovných záznamů lze těžko tento pohyb postihnout a vychovatel sám před sebou i před nadřízenými nemá čím doložit výsledky své, často velmi obtížné a úspěšné, práce. Výchovný postup s jednotlivcem i s kolektivem je třeba si rozmyslet, naplánovat.

Z uvedené hlavní náplně je dostatečně patrné, že ve druhé etapě reedukace převažuje náplň speciálně pedagogická, podporovaná znalostmi psychologickými s účastí sociálního pracovníka. Speciální pedagogika, přesněji etopedie, vystoupila v této etapě do popředí jako jediný vedoucí obor, který nese hlavní odpovědnost za průběh reedukace.

Kritéria úspěšnosti ústavní výchovy nejsou jednoznačně stanovena. Posoudit výsledky náročného a dlouhodobého procesu výchovy v kolektivním zařízení není jednoduchou záležitostí. (Švancar, Buriánová, 1988)

Ustanovení § 1 odst. 2 zákona č. 349/1999 Sb., o veřejném ochránci práv, ve znění pozdějších předpisů, *“opravňuje ochránce zabývat se ochranou dětí umístěných v zařízeních, kde se vykonává ústavní výchova. Smyslem činnosti ochránce v takto vymezené oblasti je zajištění ochrany těchto dětí před jednáním institucí, v nichž jsou umístěny, pokud je toto jednání v rozporu s právem, neodpovídá principům demokratického právního státu a dobré správy, jakož i před*

nečinností těchto institucí, čímž přispívá k ochraně jejich základních práv a svobod.”
(Motejl, Černá, aj., 2007, s.69)

6.2.2 Diagnostická zařízení

Pro potřeby diferenciaci při umísťování dětí a pro potřeby odpovídající speciálně pedagogické, psychologické i lékařské diagnostiky bylo nutno vytvořit instituce, které se tímto úkolem zabývají. Jsou jimi diagnostické ústavy. Jedná se o výchovná zařízení, která dělají kompletní psychologická, pedagogická a sociální vyšetření dětí, kterým soud nařídil ústavní výchovu nebo uložil výchovu ochrannou. Tato zařízení zajišťují rozmístění těchto dětí do příslušných dětských domovů nebo výchovných ústavů. (Švancar, Buriánová, 1988)

Pobyt dítěte v diagnostickém ústavu trvá zpravidla 8 týdnů. (Jedlička, Klíma, aj. 2004)

„Diagnostický ústav se vnitřně člení na čtyři pracoviště, relativně samostatná oddělení. Tvoří je pracoviště diagnostické, výchovně vzdělávací, sociální práce a záchytné. (Jedlička, Klíma, aj., 2004, s.310) Základní organizační jednotkou v diagnostickém ústavu je výchovná skupina pro 4 až 8 dětí (zákon č. 109/2002 Sb. §4 čl. 2 a zákon č. 383/2005 Sb. čl. 1 odst. 9) diferencovaná dle pohlaví nebo věku. (zákon č. 109/2002 Sb. §10 čl. 1)

V diagnostickém ústavu jsou zřizovány nejméně 3 výchovné skupiny. (zákon č. 109/2002 Sb. §9 čl. 1)

Diagnostické ústavy také evidují umístění dětí v dětských domovech a výchovných ústavech v jejich obvodu stanoveném ministerstvem školství. V náplni těchto pracovišť je tedy stanovení prognózy, poskytnutí odborné psychologické pomoci a spolupráce s dalšími odbornými zařízeními. (Švancar, Buriánová, 1988)

“Diagnostický ústav má právo vyslat do zařízení náhradní výchovné péče ve svém územním obvodu odborného pracovníka. Tento odborný pracovník je oprávněn vstupovat do zařízení náhradní výchovné péče v příslušném územním obvodu za účelem metodického vedení, koordinace a ověřování účelnosti postupů a výsledků při výkonu náhradní výchovné péče.” (Jedlička, Klíma, aj., 2004, s.308)

Současně s diagnostikováním je nutné zahájit i reedukaci. V první etapě reedukace – v etapě diagnostikování – převládá problematika speciálně pedagogická a psychologická. Lze jen obtížně odhadnout, která z nich je důležitější. Nesporná je také znalost problematiky sociální, především znalost sociálního zázemí nezletilých, a znalost jejich zdravotního stavu. Právní problematika v této etapě již není prakticky angažovaná, svůj hlavní úkol splnila v předcházejícím období. (Švancar, Buriánová, 1988)

6.2.3 Dětský domov

Dětské domovy jsou kolektivní výchovná zařízení pro děti, jejichž úkolem je zajistit všestrannou péči dětem, které z nejrůznějších příčin nemají vlastní rodinné prostředí. Hlavním problémem těchto dětí není jejich selhání nebo poruchy chování, ale selhání jejich rodičů při plnění rodičovských povinností.

Vzorem dětských domovů je fungující rodina. Dětské domovy nesou morálně před společností odpovědnost za výchovu nezletilých, jakou za jiných okolností mají rodiče. Práva rodičů jsou nařízením ústavní výchovy výrazně omezena, ale nikoliv zcela zrušena. (Švancar, Buriánová, 1988)

“Dětský domov by se neměl snažit rodině konkurovat, případně ji nahrazovat. Měl by vytvářet výchovné a organizační prostředí podobné rodinnému, ale nesnažit se rodinu suplovat, respektive vytěsňovat.” (Motejl, Černá, aj., 2007, s. 70) Tím by byl popírán princip dočasnosti pobytu dítěte v ústavním zařízení. (Motejl, Černá, aj., 2007)

“Oficiální označení dětských ústavů je zavazující: domovy. Nesmí zůstat jen při jménu! Vyžaduje to nejenom opatrovat, učit a vychovávat, ale i žít s dětmi.” (Michal, 1963, s.9)

Při umístování dítěte se dbá na umístění co nejbližší bydlišti osob odpovědných za výchovu, pokud by tím nebyl ohrožen mravní vývoj dítěte. (zákon č. 109/2002 Sb. §5 čl. 15) Ustanovení § 20 odst. 1 písm. n) zákona č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní a ochranné výchovy ve školských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů, umožňuje dítěti právo na udržování kontaktu s osobami odpovědnými za

výchovu a osobami blízkými dítěti formou osobních návštěv, telefonátů a korespondence. (Motejl, Černá, aj., 2007)

Děti v dětských domovech nemají závažné poruchy chování a vzdělávají se ve školách, které nejsou součástí dětského domova. (zákon č. 109/2002 Sb. § 12 čl. 2)

Základní organizační jednotkou je rodinná skupina tvořená 6 až 8 dětmi zpravidla různého věku a pohlaví. Sourozenci se obvykle zařazují do jedné rodinné skupiny. V dětském domově lze zřídit 2 až 6 rodinných skupin. (zákon č. 109/2002 Sb. §4 čl. 4) Jedná se o skupiny rodinné, nikoliv výchovné. Děti v dětských domovech není nutné napravovat. Dle citovaného zákona ani jiného právního předpisu není možné výchovné skupiny v dětském domově zřídit. (Motejl, Černá, aj., 2007)

O zařazení dítěte do konkrétní rodinné skupiny rozhoduje ředitel dětského domova s vedoucím vychovatelem na základě těchto hledisek:

- volné místo ve skupině,
- přítomnost sourozence ve skupině,
- přítomnost dětí věkově nebo zájmově blízkých,
- vhodnost vychovatelů pro daný typ dítěte.

Denní péči o děti v rodinné skupině zajišťují zpravidla 3 pedagogičtí pracovníci. V nočních hodinách o bezpečnost dětí obvykle pečuje pedagogický pracovník.

V zařízeních pro výkon ústavní výchovy musí kvůli zachování jednotnosti v přístupu vychovatelů k dětem existovat denní režim, vnitřní řád, který musí děti dodržovat. (Vašátková, Vyhnálková, 2008) *“Ústav je organizace.”* (Mühlpachr, 2001, s. 40)

Rodinná skupina za účasti všech členů hospodaří s rozpočtem, který jí sestaví ředitel ústavu. Vychovatelka dětem nepere, nežehlí apod. Děti se přiměřeně podle svého věku a schopností z výchovných důvodů samy s její pomocí podílí na těchto činnostech, aby se naučily samoobsluže a byly připravovány pro pozdější samostatný život.

Součástí každé rodinné skupiny je vybavená kuchyňka pro přípravu jednoduchých pokrmů a ohřev jídla, které je ale ve všedních dnech předpřipravováno ve společné kuchyni a děti ho pak už pouze upraví k samotné konzumaci. (Švancar, Buriánová, 1988)

Adaptace dítěte v dětském domově bývá dlouhé časové období, které trvá i po celé období dětství a dospívání. Nejvýznamnějším specifikem je totální změna životního prostředí i stylu. Po skončení tohoto období by mělo být dítě schopno se naplno zapojit do běžného života a režimu skupiny, kde by mělo mít své pevné místo v hierarchii. (Vašátková, Vyhnálková, 2008)

Dle současné koncepce dětských domovů je kladen důraz na respektování individuálních zájmů, vlastní soukromí, rozvoj zájmů a zálib. Dětem je umožněn kontakt se širším společenským okolím, který přispívá k lepší integraci. (Švancar, Buriánová, 1988) Pokud ústav klientům nedovolí smysluplnější trávení času, než jaké by je čekalo, kdyby v ústavu nebyli, nebudou se v ústavu cítit dobře. (Mühlpachr, 2001) Opatření, kdy přátelé a spolužáci dětí, nesmějí vstoupit do budovy nebo areálu zařízení, nenaplnuje účel dětského domova. (Motejl, Černá, aj., 2007)

Rizikem ústavní péče ale zůstává *“šikanování, které má ve všech uzavřených institucích s autoritativním režimem živnou půdu. V takových ústavech se násilí může stát pozitivně hodnoceným způsobem uplatňování potřeb a práv jednotlivce. Největší autoritu pak mají nejagresivnější příslušníci personálu a nejbrutálnější klienti.”* (Matoušek, 1999, s.119)

6.3 Závěrečná etapa ústavní výchovy

Konec druhé etapy se prolíná s etapou třetí, s upevňováním dosažených výsledků. Jedná se o období, kdy se rozhoduje o umístění jedince mimo ústav definitivně, čili o jeho propuštění, anebo, vyžaduje-li to zájem dítěte, o prodloužení pobytu v zařízení. Podnět ke zrušení či prodloužení ústavní výchovy může dát ředitel ústavu po předchozí dohodě s příslušným orgánem péče o rodinu a děti, ale rozhodnutí přísluší soudu. Podnět k prodloužení ústavní výchovy je nutné dát v dostatečném časovém předstihu, aby soud mohl vydat pravomocné rozhodnutí, než bude klient zletilý.

Zde se znovu objevuje prvek právní jako prvek rozhodující. Soud má v této situaci nezáviděníhodné postavení, kdy rozhoduje v podstatě jen na základě doporučení ředitele výchovného ústavu. (Švancar, Buriánová, 1988)

Rizikem dlouhodobého pobytu v ústavu je tzv. hospitalismus. Jedná se o stav, kdy se klient dobře adaptuje na umělé podmínky v ústavu, ale má sníženou schopnost adaptace na neústavní život. Klient je v ústavu kompletně zaopatřen a o to těžší je pak adaptace na přirozené prostředí. Klient se stýká s omezeným počtem osob a pohybuje se v omezeném prostoru. Proto je pro něj snazší orientace ve známém ústavním prostředí, než v komplexním, nepřehledném vnějším světě. (Mühlpachr, 2001)

Dle vyhlášky č. 438/2006 Sb., kterou se upravují podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních, může být v zájmu přípravy na budoucí samostatný život dítěte v zařízení dětského domova zřízena jedna nebo více samostatných bytových jednotek pro ubytování jednotlivých dětí nebo nanejvýše tříčlenné skupiny dětí, které se připravují na odchod ze zařízení. Do těchto bytových jednotek je možné umístit děti starší 16 let. (Vaš'átková, Vyhnálková, 2008)

6.3.1 Období po propuštění klienta

Po dosažení osmnácti let je dítě z výchovného ústavu obvykle propuštěno. Může ale dobrovolně zůstat v zařízení i po dosažení zletilosti do té doby, než ukončí přípravu na povolání. (Švancar, Buriánová, 1988)

V prostorách dětského domova je možné zřídit chráněné bydlení určené pro mladé lidi po jejich odchodu z dětského domova. (Vaš'átková, Vyhnálková, 2008) „*Bytová jednotka je pronajímána na určité období, které mladý člověk po odchodu z dětského domova může využít ke své adaptaci do samostatného života a především k hledání vlastního bydlení.*“ (Vaš'átková, Vyhnálková, 2008, s.69) Startovací byty může také dětskému domovu pronajímat město za účelem integrace těchto mladých lidí do společnosti. Ti mohou také využít nabídku bydlení v domech na půli cesty nebo ubytovnách, případně se vrátit do původní rodiny.

Pokud se zletilý klient rozhodne zůstat v dětském domově, podepíše se zařízením Smlouvu o setrvání v péči dětského domova do ukončení přípravy

na povolání, ve které se zavazuje poskytovat domovu přiznané dávky státní sociální podpory a dodržovat vnitřní řád dětského domova, jako zákaz příchodu do dětského domova pod viditelným vlivem alkoholu, udržování pořádku v osobních věcech, oznamování příchodů a odchodů včetně místa při pobytu mimo zařízení, řádné plnění školní docházky. (Vašátková, Vyhnálková, 2008) „*Má všechna práva zletilého občana ČR, může zrušit dohodu o setrvání v péči dětského domova, může si organizovat svůj volný čas. Může rozhodovat o nakládání se svými příjmy. Souhlasí, aby škola poskytovala informace o jeho prospěchu a chování zástupcům dětského domova.*

Dětský domov se v této smlouvě zavazuje, že vytvoří zletilé nezaopatřené osobě podmínky pro řádné ukončení přípravy na povolání, pokud bude dodržovat podmínky této smlouvy. Pokud nezaopatřená osoba závažným způsobem poruší vnitřní řád, případně smluvně ujednané podmínky touto smlouvou, bude písemně upozorněna. V případě opakovaného porušení řádu bude pobyt této osoby v dětském domově ukončen. K ukončení pobytu dojde i v případě, pokud bude nezaopatřená osoba vyloučena ze studia (učebního poměru), jelikož zákon č. 109/2002 Sb., v platném znění, umožňuje tuto péči jen do skončení přípravy na povolání.“ (Vašátková, Vyhnálková, 2008, s.70)

Povinností dětského domova je poskytnout zletilému odcházejícímu dítěti pomoc se zajištěním bydlení a práce a věcnou pomoc nebo jednorázový finanční příspěvek až do částky patnáct tisíc korun. (Vašátková, Vyhnálková, 2008)

Po propuštění klienta sleduje výchovný ústav ve spolupráci s orgánem sociálně-právní ochrany dětí (dále jen OSPOD) jeho další vývoj po dobu nejméně dvou let a pomáhá mu při řešení obtíží vzniklých přechodem do běžného života.

Touto činností zasahuje výchovný ústav již do období po propuštění klienta. Některým jedincům je třeba v počátku poskytnout materiální pomoc. Bývalý klient v tomto období uplatňuje, co se v průběhu reedukace naučil v oblasti sociálního chování. Jeho nové názory, postoje, zájmy atd. jsou konfrontovány s požadavky prostředí, jeho chování podléhá tvrdým zkouškám. Jedná se o období, které je z hlediska reedukace vlastně obdobím kontrolním. (Švancar, Buriánová, 1988)

7. Prevence

„Ve speciální pedagogice se používá metody prevence, tj. zabránění vzniku nebo rozšíření určité poruchy, jak pro ovlivňování výskytu defektu, tak i defektivitu. Prevence sama je pokládána za nejvyšší stupeň speciálně pedagogické péče.“ (Klíma, 1978, s.59)

Jak známo, prevence znamená předcházení něčemu nežádoucímu. Známe různé druhy prevence. Máme-li získat přesnou představu, je slovo prevence vždy třeba doplnit blíže určujícím adjektivem. Nejde totiž jen o významový posun, ale zejména o rozdílný komplex preventivní činnosti a opatření. (Švancar, Buriánová, 1988)

“Za optimální stav se dá považovat, když se stane ústavní výchova časově omezeným podpurným a korektivním opatřením na pomoc dítěti a rodině.” (Vocilka, 1994, s.56)

7.1 Preventivní činnost v praxi

„Prevence začíná již výchovou budoucích rodičů, přípravou a vytvářením vhodného prostředí pro zdravý vývoj dítěte. Jde o to, aby již ladění rodičů k příchodu dítěte bylo jednoznačně pozitivní.“ (Kalibán v Sovák, 1969, s.91)

Nástrojem podpory rodiny může být sanace. Prevence bývá účinnější, když se podaří rodině nabídnout pomoc ještě před narozením dítěte nebo krátce po něm. Pak nemusí dojít k odebrání dítěte z rodiny z důvodu zanedbání péče o dítě. (Konvičková, 2008)

Výchovu dítěte ovlivňuje rodina, sociální prostředí a v něm existující instituce. Tyto faktory působí většinou skrytě, ve svých počátcích jsou jen těžko odhalitelné a jejich síla se mění. Pokud začíná rodinná výchova z jakýchkoli důvodů selhávat, je nutná společenská intervence, jinak hrozí nebezpečí upevnění negativních vlivů a jejich stupňování. Důležitou roli zde hraje také věk nezletilého. S jeho postupným dospíváním se totiž zmenšuje bezprostřední vliv rodiny a sílí vliv společenských institucí a formálních i neformálních skupin.

Poruchy v rodinné výchově nebo v rodinných vztazích se zpravidla projevují změnou v chování dítěte nebo mladistvého, zjevnými konflikty v rodině, s přáteli, ve škole. V této fázi již přechází stav ohroženosti postupně do stavu narušenosti.

Prvním sítem, kde se zpravidla mohou a mají naznačené symptomy narušenosti zachytit, je pochopitelně škola. Po zachycení konfliktních situací a neadekvátních reakcí dítěte je třeba odhalit jejich příčiny a přikročit k potřebným preventivním opatřením. Od drobné pomoci materiálního charakteru, jako je příspěvek na výživu nebo vymáhání výživného, přes drobná výchovná opatření k zásadnějším opatřením až k případnému odebrání dítěte rodičům a zařazení do náhradní výchovy. (Švancar, Buriánová, 1988)

Nezbytné je také navázat dobrou spolupráci s lékaři, podporovat jejich snahu oznamovat podezření na týrání, zneužívání a zanedbávání dětí a upozornit je na možný trestněprávní postih v případě nesplnění oznamovací povinnosti. (Špeciánová, 2003)

7.2 Vyhledávání a evidence ohrožených dětí

“Hovoříme-li o prevenci konkrétně, je třeba si položit otázku, kde a komu preventivně výchovnou pomoc poskytnout. Informace tohoto druhu se získávají soustavným vyhledáváním postižených nebo ohrožených dětí a mladistvých, jakož i zdrojů narušenosti. K této činnosti jsou kompetentní státní orgány.

Dobře organizované vyhledávání je prvním předpokladem úspěchu prevence. Když o potřebných případech nevíme, nemůžeme jim předcházet. Jen za předpokladu dobře organizované depistáže lze reálně popsat situace v obvodě a stanovit kvantitu (hustotu) a kvalitu (obsah) konkrétní prevence.“ (Švancar, Buriánová, 1988, s.56)

Pokud chceme zjistit příčiny případných poruch v chování dítěte, musíme se zajímat hlavně o vnitřní atmosféru, která nám ukáže, zda je třeba realizovat nějaké preventivně výchovné opatření.

Při vyhledávání je zájem o vnitřní interpersonální rodinné vztahy úkolem nejpřednostnějším. Jedině reálná znalost těchto vztahů nám umožní správně rozhodnout o dalším preventivně výchovném postupu. Každý souhrn informací o dítěti, který neobsahuje informaci o zmíněné vnitřní struktuře a atmosféře v jeho

nejbližším životním prostředím, je souhrnem neúplným. Diagnóza příčin případných poruch je bez přihlídnutí k tomuto faktoru nepřesná.

Při depistáži není možné se orientovat pouze na dítě, stav jeho intelektu, na morálku a perspektivy dalšího rozvoje a na charakteristiku jeho rodinného prostředí. Informace tohoto druhu jsou důležité, ale nikoliv jediné. Při vyhledávání faktů pro konkrétní prevenci nelze opomenout ani mimorodinné prostředí. (Švancar, Buriánová, 1988)

„Odbor sociální politiky Ministerstva práce a sociálních věcí ve spolupráci s odborníky zabývajícími se pomocí dětem týraným, zneužívaným a zanedbávaným a zástupci resortu zdravotnictví, vnitra, školství, mládeže a tělovýchovy, Policejního prezidia, a dále pracovníky okresních úřadů vypracoval Metodické doporučení k monitoringu dětí týraných, zneužívaných a zanedbávaných a k vzájemné spolupráci odpovědných subjektů. Metodika vymezuje kompetence, postup činnosti a zajištění spolupráce subjektů, které se v rámci své činnosti setkají s případy dětí týraných, zneužívaných a zanedbávaných (dále jen ohrožené děti).“ (Špeciánová, 2003, s.74)

Pro zhodnocení míry ohrožení dítěte, pro volbu vhodného ochranného opatření a pro cílenou prevenci je potřebné znát údaje o rodině dítěte a jeho zázemí. Důležitý je výskyt alkoholismu v rodině, dlouhodobé nezaměstnanosti, psychické nemoci, drogové závislosti, domácího násilí a sociální izolace rodiny. (Špeciánová, 2003)

8. Cíl průzkumu a metody průzkumu

Cílem šetření bylo získat skrze validní a reliabilní data určitý náhled na to, jak klienty, nebo bývalé klienty, dětských domovů (dále DD) tento pobyt v zařízení ústavní výchovy ovlivnil.

V šetření jsme realizovali formu dotazníku, která je řazena mezi empirické metody a je jednou z nejfrekventovaněji užívaných metod kvantitativního pedagogického výzkumu.

9. Charakteristika sledovaného souboru

Dotazník byl zadán 22 respondentům, kteří všichni zažili pobyt v dětském domově. Respondenti byli rozděleni do dvou skupin. Jednalo se o skupinu, kde klienti dětských domovů stále v době vyplňování dotazníku pobývali v těchto zařízeních ústavní výchovy. V této skupině bylo celkem 10 respondentů (1. skupina). Dále se pak jednalo o druhou skupinu, kam byli zařazeni bývalí klienti dětských domovů, tedy ti, kteří již nejsou umístěni v dětském domově. Tito respondenti vyplnili celkem 12 dotazníků (2. skupina). Šlo nám tedy nejen o to, získat názory klientů dětských domovů a bývalých klientů zařízení ústavní výchovy, ale také o to, jak se liší odpovědi obou skupin respondentů.

Respondenti byli záměrně vybráni tak, aby se jednalo o děti staršího školního věku nebo o dospělé osoby, aby byli schopni otázkám porozumět a vyjádřit své myšlenky.

Dotazníky byly sestavovány s předpokladem, že klienti dětských domovů jsou výrazně ovlivněni umístěním do této formy institucionální péče.

10. Interpretace výsledků průzkumu

Respondentům byly položeny tyto otázky:

1) Kolik ti je let?

Ve vzorku dětí, kteří stále žijí v dětském domově, byli děti a mladiství od 11 let do 21 let.

Věk	11	12	14	15	17	18	21
Počet osob	1	3	1	2	1	1	1

Tab. č. 1 Věk respondentů 1. skupiny

Bývalí klienti dětského domova byli ve věku od 21 let do 31 let.

Věk	21	23	25	26	27	28	29	31
Počet osob	1	1	1	1	2	3	2	1

Tab. č. 2 Věk respondentů 2. skupiny

Vzhledem k tomuto rozložení věku, kdy v jedné skupině byli zařazeni děti a mladiství v rozmezí přesně deseti let a v druhé skupině byli osoby taktéž v rozmezí deseti let, přičemž nejmladšímu respondentovi bylo 11 let a nejstarší respondent byl od tohoto o 20 let starší, můžeme sledovat i určitý posun v prioritách jednotlivých účastníků výzkumu.

Otázky č. 2, 3, 4 spolu souvisejí. V odpovědích na tyto otázky respondenti odpovídali, kdy byli umístěni do dětského domova, co toho bylo z jejich pohledu příčinou a po jakou dobu v tomto zařízení ústavní výchovy žili.

2) V kolika letech jsi přišel do dětského domova?

Současní klienti dětského domova byli do tohoto zařízení umístováni ve věku mezi devátým a šestnáctým rokem.

Věk	9	10	11	13	14	15	16
Počet osob	1	1	2	2	1	2	1

Tab. č. 3 Příchod do DD – 1. skupina

Druhá skupina respondentů, tedy bývalí klienti dětského domova, přicházeli do dětského domova v mladším věku než skupina první.

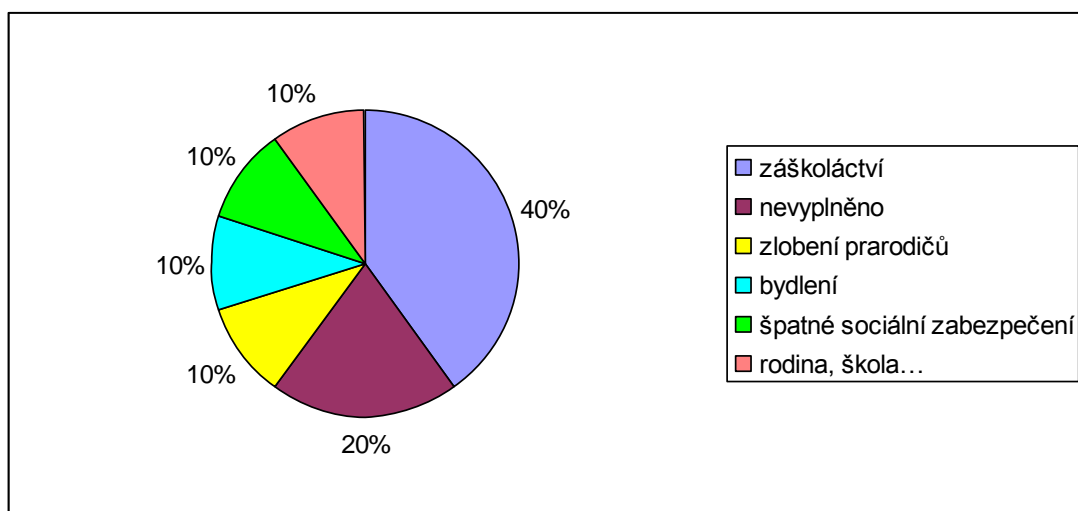
Věk	3	5	8	10	12	14
Počet osob	2	2	1	2	3	2

Tab. č. 4 Příchod do DD – 2. skupina

Odpovědi na otázku, proč tomu tak bylo, jsme našli v otázce č. 3, kde jsme se ptali na příčiny umístění v zařízení ústavní péče.

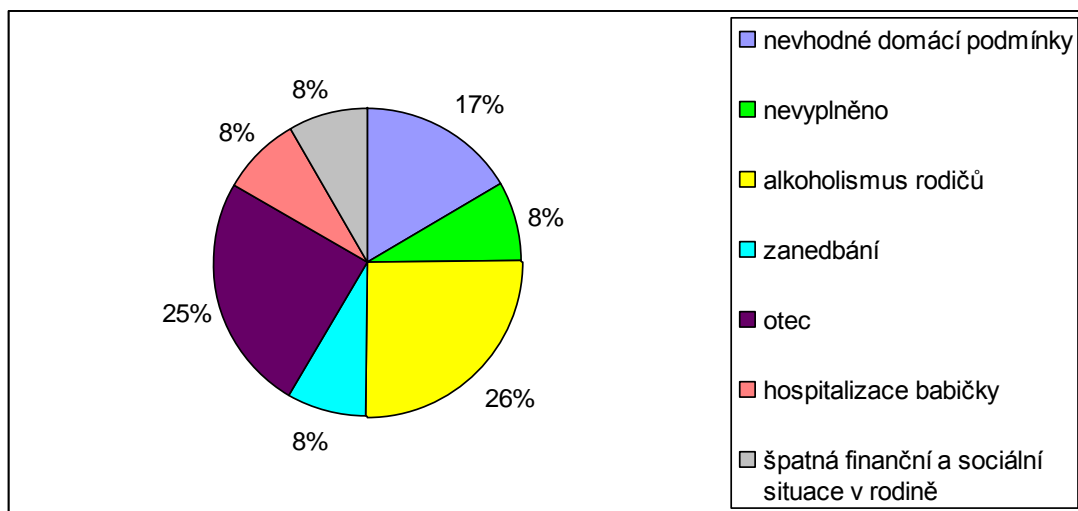
3) Co bylo příčinou toho, že jsi byl umístěn do dětského domova?

U dětí a mladistvých z první skupiny žijící stále v dětském domově, u které jsme vysledovali, že do ústavu přicházeli později než bývalí klienti dětského domova, bylo nejčastější odpovědí na příčinu umístění do dětského domova jejich záškoláctví. Dva respondenti z této skupiny na tuto otázku neodpověděli a další odpovědi se dali shrnout do obecného pojmu nevhodné domácí podmínky.

Graf č. 1 Důvody umístění do DD – 1. skupina

Příčinami umístění dnes již bývalých klientů dětského domova do ústavní péče byly vždy lidé, pečující o tyto děti, tedy rodiče, případně prarodiče, kteří neplnili z různých důvodů své výchovné povinnosti.

Graf č. 2 Důvody umístění do DD – 2. skupina

Jelikož záškoláctví se dá zjistit až poté, co dítě nastoupí do školy, tj. nejdříve po 6. roku věku dítěte a jsou-li jinak domácí podmínky dítěte vyhovující, není důvod pro dřívější umístění dítěte do zařízení ústavní péče. V tomto tedy vidíme důvody, proč současní klienti dětského domova byli do zařízení přijímáni později než klienti bývalí, u kterých jejich přijetí do zařízení ústavní péče nesouviselo se záškoláctvím.

Škola má navíc možnost nahlásit případné nevyhovující domácí podmínky, které jinak může být pro okolí obtížné zaregistrovat.

Tři respondenti v této skupině, z celkového počtu 12, uvedli, že příčinou jejich umístění do zařízení ústavní péče byl otec. Své odpovědi dále nespecifikovali, mohli jsme se tedy jen domnívat, zda šlo o sexuální zneužívání otcem nebo na příklad o již zmiňovaný alkoholismus nebo o zcela jinou příčinu.

Jiný respondent, který jako hlavní příčinu odchodu z rodiny uvedl nevhodné domácí podmínky, přiblížil, že se jednalo o psychický teror respondentovi osoby ze strany nevlastního otce. Zde tedy také byl v hlavní roli otec.

4) Jak dlouhou dobu jsi (strávil) v dětském domově?

Klienti dětského domova z první skupiny byli v době odpovídání na otázky v dětském domově umístění po dobu od 6 měsíců po 5 let.

Doba strávená v DD	6 měsíců	7 měsíců	1 rok	2 roky	3 roky	3,5 roku	5 let
Počet osob	7	1	3	2	1	1	1

Tab. č. 5 Doba pobytu v DD – 1. skupina

Skupina bývalých klientů strávila v dětském domově delší dobu než skupina klientů současných. V zařízení ústavní péče pobývali po dobu od 3,5 roku po dobu 16 let.

Doba strávená v DD	3,5 roku	4 roky	4,5 roku	5 let	7 let	8 nebo 9 let	15 let	16 let
Počet osob	2	2	1	1	1	1	2	2

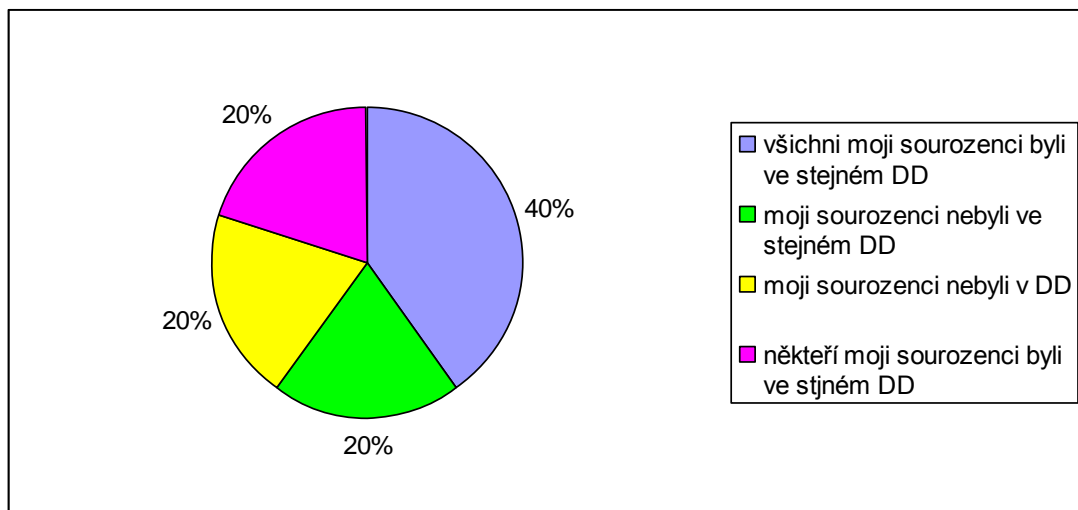
Tab. č. 6 Doba pobytu v DD – 2. skupina

Bez bližšího zkoumání by bylo možné prohlásit, že doba pobytu dětí v zařízeních ústavní péče se zkrátila. Bylo třeba ale vzít v potaz, že respondenti patřící do první skupiny, byli mladšího věku než respondenti ze skupiny druhé, a proto se jejich doba pobytu v zařízení ústavní péče bude s jejich narůstajícím věkem nejspíše dále prodlužovat. Tím se tedy doba, po kterou budou umístěni v dětském domově prodlouží a tato skupina respondentů se přiblíží délkou pobytu skupině bývalých klientů dětského domova. Pravděpodobně ale i přesto v zařízení stráví kratší dobu než bývalí klienti, což je dáno pozdějším rozhodnutím o jejich umístění do ústavní péče.

5) Pokud máš sourozence, kolik z nich je nebo bylo také v dětském domově? Byli jste ve stejném dětském domově?

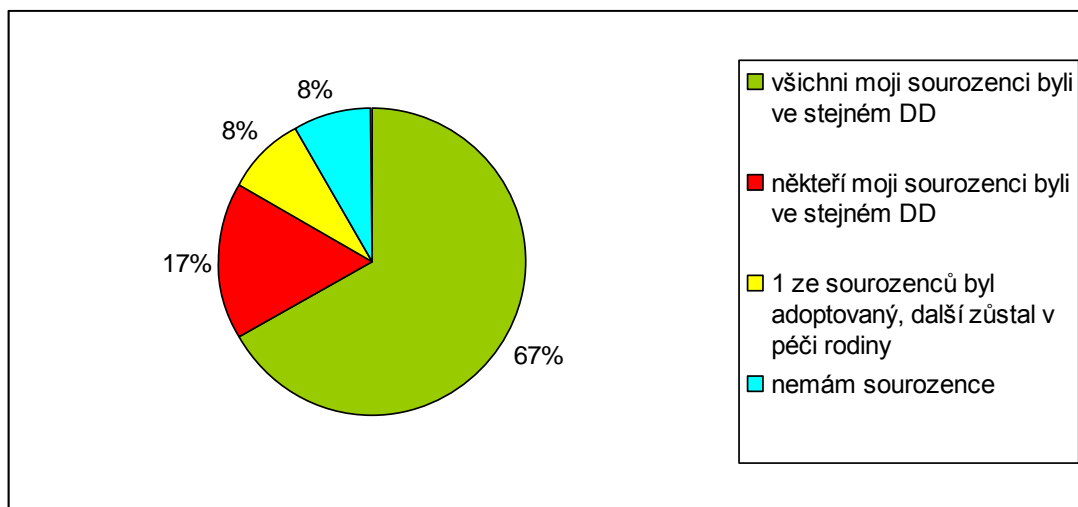
V této otázce jsme se chtěli dozvědět, jak časté je, že při rozhodnutí soudu o umístění dítěte do ústavní péče dochází k tomuto umístění i ostatních sourozenců a zda tito sourozenci bývají umisťováni do stejného zařízení ústavní péče.

U současných klientů dětského domova bylo nejčastější odpovědí, že všichni sourozenci respondentů byli s nimi umístěni do stejného dětského domova. Ostatní odpovědi byly stejně frekventované.

Graf č. 3 Sourozenci v DD – 1. skupina

U druhé skupiny respondentů, tedy bývalých klientů, byla nejčastější odpověď stejná jako u skupiny první. Tato odpověď byla dokonce dvakrát častější. Některé odpovědi se zde zcela lišily od odpovědí první skupiny.

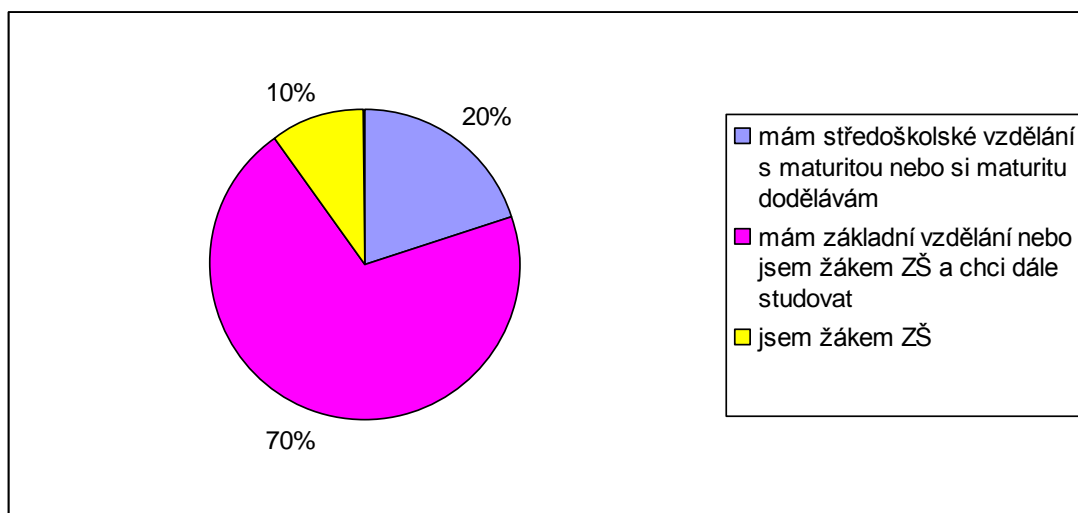
Graf č. 4 Sourozenci v DD – 2. skupina

6) Jaké máš vzdělání? Případně máš v plánu dále studovat?

Respondenti z první skupiny mají nejčastěji základní vzdělání a chtějí dále studovat nebo dále studují. Odpovědi v této otázce jsou ovlivněny věkem respondentů, kdy průměrný věk současných klientů dětského domova je 14,7 roku,

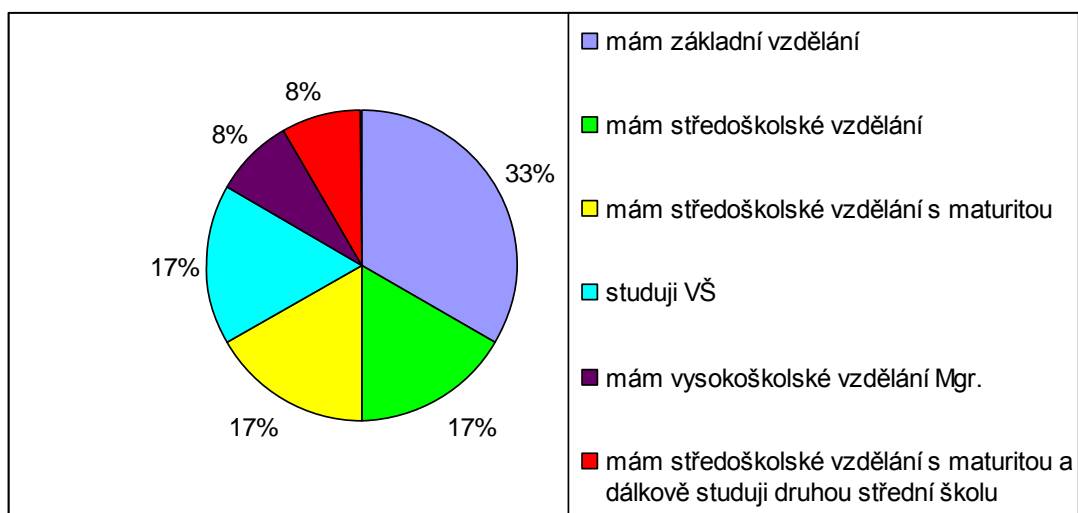
což je přibližně doba, kdy se končí základní škola. Většina respondentů v této skupině tedy nemůže mít vyšší vzdělání než základní.

Někteří respondenti z této skupiny na otázku odpovídali jednoslovně, např. automechanik, kuchař, kdy jsme až podle jejich věku (11 a 12 let) museli určit, že jsou žáky základní školy a chtějí tedy dále studovat, aby se v budoucnu mohli věnovat profesi automechanika, kuchaře.

Graf č. 5 Vzdělání – 1. skupina

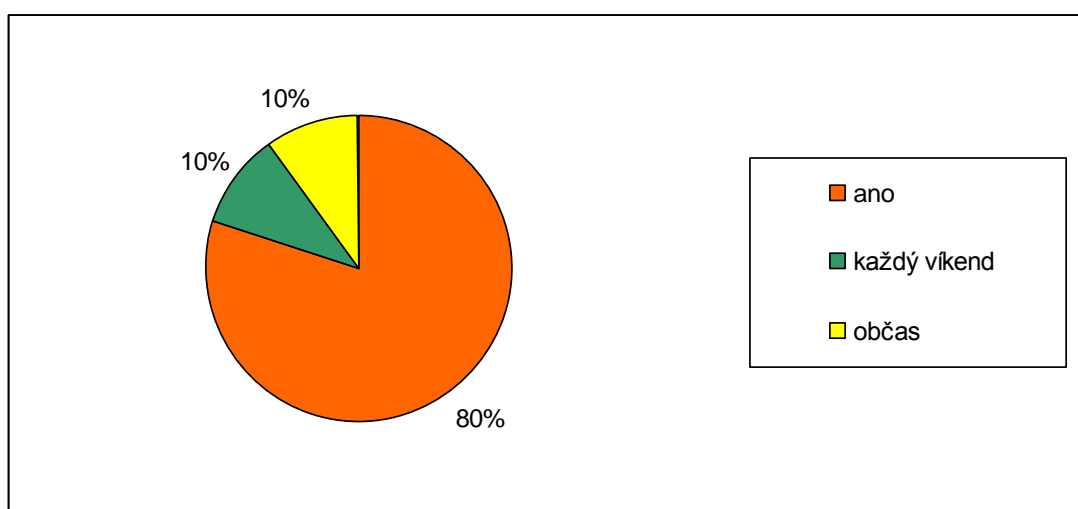
Průměrný věk respondentů ve druhé skupině je 26,8 let. Většina těchto respondentů tedy mohla z hlediska času dokončit i vysokou školou, přesto i v této skupině je nejvíce respondentů, kteří mají základní vzdělání. Dva z těchto respondentů nedokončili střední školu. Šest respondentů z celkového počtu 12 se dále vzdělává nebo má v plánu se dále vzdělávat.

Graf č. 6 Vzdělání – 2. skupina

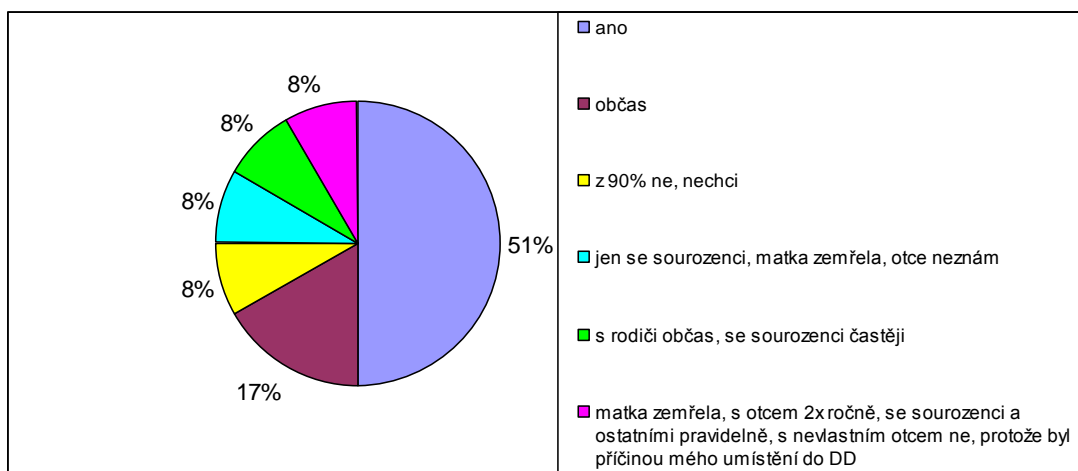
7) Stýkáš se nyní se svou rodinou? Pokud ne, proč?

Všichni respondenti ze skupiny dětí a mladistvých, kteří stále žijí v dětském domově, se stýkají se svou rodinou.

Graf č. 7 Styk s rodinou – 1. skupina

Většina respondentů ze skupiny, která již nežije v dětském domově se stýká se svou rodinou. Někteří z této skupiny mají lepší vztahy se svými sourozenci než s rodiči, z toho usuzujeme, že je zde souvislost s příčinami umístění respondentů do zařízení ústavní péče.

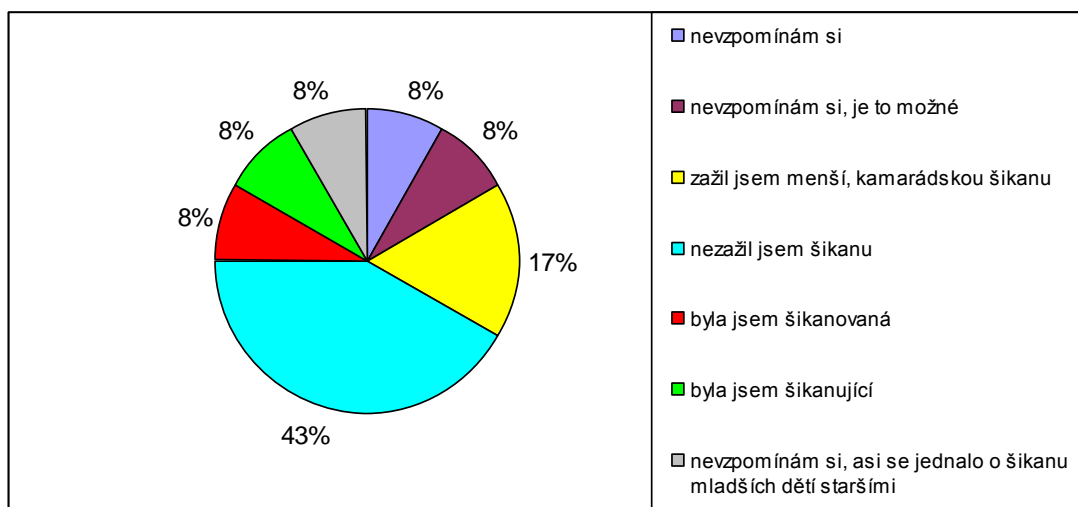

Graf č. 8 Styk s rodinou – 2. skupina

8) Zažil jsi v dětském domově šikanu? Pokud ano, byl jsi šikanující, šikanovaný nebo jsi šikaně přihlížel?

Jen jeden z respondentů první skupiny žijící stále v dětském domově zažil šikanu, kdy se jednalo pouze o ojedinělý případ, který se již neopakoval. Jeho odpověď nebyla dále specifikována.

Většina respondentů ze skupiny druhé také nikdy šikanu nezažila, někteří odpovídali, že si nevzpomínají. To nám přináší otázku, zda jim případná šikana neutkvěla v paměti nebo zda jejich „nevzpomínám si“ má být slovním obratem pro vyjádření nesouhlasu a že se tedy za jejich přítomnosti žádná šikana neodehrála.

Graf č. 9 Šikana – 2. skupina

9) Udělal jsi někdy něco tak závažného, že tvé chování musela řešit policie?

Šest z deseti respondentů ze skupiny, která stále žije v zařízení ústavní péče se nikdy nechovali tak, aby jejich chování musela řešit policie. Ostatní čtyři jednali tak, že byli řešeni policií. Jeden z nich upřesnil, že v době, kdy ještě žil ve své rodině, kradl v obchodě, ale poté již s policií neměl žádný konflikt.

Policie nemusela řešit ani jednání většiny klientů, kteří již v dětském domově nežijí. Pouze tři z nich se chovali tak, že jejich jednání řešila policie. Jeden z těchto respondentů naznačil, že ublížil člověku, kterého měl rád. Čím konkrétním se provinil, nám ale není známo, můžeme jen usuzovat na fyzické ublížení.

10) Kolik cigaret denně vykouříš?

Počet kuřáků mezi dětmi a mladistvými je znepokojující. Jejich odpovědi v první skupině:

Počet vykouřených cigaret za den	0	2	3	5	10	15	Nevím
Počet osob	2	1	1	2	2	1	1

Tab. č. 7 Denní spotřeba cigaret – 1. skupina

Jeden z nekuřáků dodal, že v minulosti jedenkrát vykouřil celou krabičku cigaret najednou a nekouří od této doby. Jednalo se v této skupině o nejstaršího z respondentů.

Mezi respondenty ze druhé skupiny jsou čtyři nekuřáci, další kouří dle svých slov „málo“ a ostatní vykouří od čtyř cigaret denně po třicet cigaret denně.

Počet vykouřených cigaret za den	0	4	5	10	20	30	Málo
Počet osob	4	1	1	3	1	1	1

Tab. č. 8 Denní spotřeba cigaret – 2. skupina

11) Už jsi někdy zkusil drogu? Pokud ano, jakou? Užíval jsi drogy opakovaně?

Sedm z deseti respondentů první skupiny sdělilo, že nikdy žádnou drogu nezkusili. Jeden z nich přidal prohlášení, že ani nechce.

Další z respondentů zkusil drogu, jejíž jméno nezná. Jiný opakovaně experimentoval s marihuanou. Poslední z této skupiny uvedl, že opakovaně kouřil cigarety, což evidentně ostatní nepovažovali za drogu.

Ve druhé skupině má zkušenost s drogou osm z dvanácti respondentů. Z toho jeden opakovaně rád užívá drogy, jiný jedenkrát vyzkoušel marihuanu. Další z respondentů prohlásil pouze: „*Nějaké zkušenosti mám.*“ Jiný respondent zkusil pouze alkohol a cigarety, alkohol dále užívá při výjimečných příležitostech jako jsou rodinné oslavy. Jiný osmadvacetiletý respondent má za sebou léčbu ze závislosti na drogách v Bohnicích, nyní čtyři roky abstinuje. Další osmadvacetiletý respondent opakovaně experimentoval s drogami před deseti lety, jiný respondent na sobě opakovaně zkoumal účinky pervitinu a marihuany a poslední zkoušel opakovaně také kouřit marihuanu.

Nárůst zkušeností s drogami ve druhé skupině přisuzujeme vyššímu věku respondentů této skupiny.

12) Seřad' tyto hodnoty podle toho, jak jsou pro tebe důležité: rodina, zdraví, peníze, láska, přátelství, vzdělání, kariéra.

Respondenti v první skupině řadili tyto hodnoty v tomto pořadí s průměrnými hodnotami:

Hodnota	Průměr	Volená pořadí
1. Rodina	1,2	9x 1. pořadí, 1x 3. pořadí
2. Zdraví	2,5	6x 2. pořadí, 1x 1. pořadí, 1x 3. pořadí, 1x 4. pořadí, 1x 5. pořadí
3. Peníze	3,6	2x 4. pořadí, 2x 5. pořadí, 2x nezvoleno, 1x 2. pořadí, 1x 3. pořadí, 1x 6. pořadí, 1x 7. pořadí
4. Vzdělání	4,2	4x 3. pořadí, 3x 5. pořadí, 1x 2. pořadí, 1x 6. pořadí, 1x 7. pořadí
5. Láska	4,4	4x 5. pořadí, 2x 2. pořadí, 2x 3. pořadí, 2x 4. pořadí, 1x 6. pořadí
6. Přátelství	4,6	4x 6. pořadí, 3x 4. pořadí, 1x 3. pořadí, 1x 7. pořadí, 1x nevyplněno
7. Kariéra	6,1	5x 7. pořadí, 3x 6. pořadí, 2x 4. pořadí

Tab. č. 9 Řazení hodnot – 1. skupina

Rodina je tady považována za nejdůležitější a nejméně důležitá je průměrně pro tuto skupinu respondentů kariéra. Dva z respondentů vynechali v určování pořadí hodnotu „peníze“. Jeden z respondentů dvakrát napsal „láska“ – v pořadí 3. a v pořadí 6. Jiný respondent vynechal „přátelství“. Ve všech případech se domníváme, že šlo o nepozornost respondentů při vyplňování dotazníku.

Druhá skupina respondentů řadila v průměru hodnoty takto:

Hodnota	Průměr	Volená pořadí
1. Zdraví	1,8	8x 2. pořadí, 2x 1. pořadí, 1x 3. pořadí, 1x nezvoleno
2. Rodina	2,2	8x 1. pořadí, 1x 2. pořadí, 1x 3. pořadí, 1x 6. pořadí, 1x 7. pořadí
3. Láska	3,1	5x 3. pořadí, 3x 2. pořadí, 1x 1. pořadí, 1x 4. pořadí, 1x 5. pořadí, 1x 6. pořadí
4. Přátelství	3,7	7x 4. pořadí, 2x 5. pořadí, 1x 1. pořadí, 1x 2. pořadí, 1x 3. pořadí
5. Vzdělání	4,4	5x 5. pořadí, 3x 3. pořadí, 2x 6. pořadí, 1x 7. pořadí, 1x 1. pořadí
6. Peníze	4,7	3x 6. pořadí, 2x 7. pořadí, 2x 5. pořadí, 2x 4. pořadí, 2x 3. pořadí, 1x nevyplněno
7. Kariéra	6,0	5x 7. pořadí, 4x 6. pořadí, 2x 4. pořadí, 1x 5. pořadí

Tab. č. 10 Řazení hodnot – 2. skupina

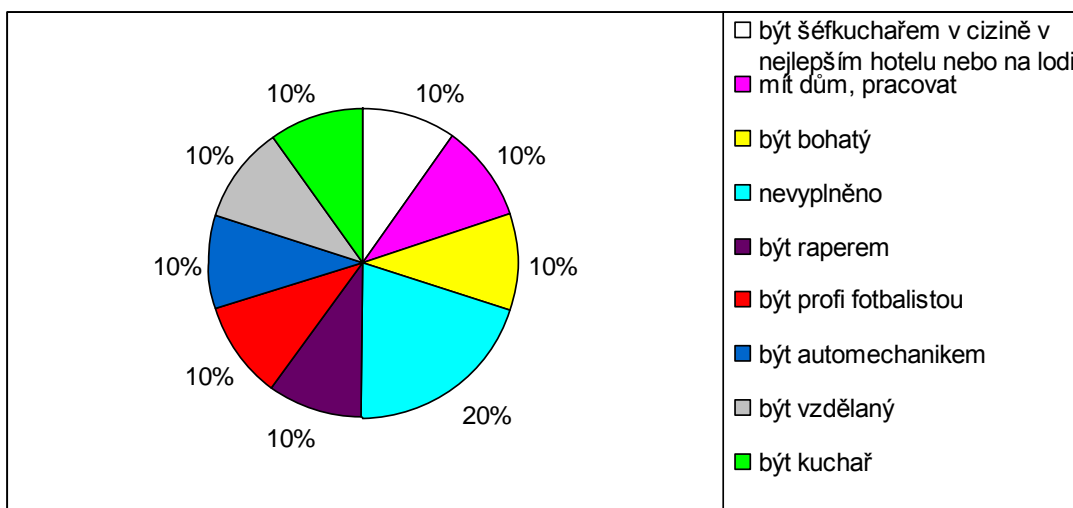
Zde je jako výsledná průměrná nejdůležitější hodnota stanoveno zdraví. V tabulce č. 10 ale můžeme vidět, že „zdraví“ bylo ve většině případů respondenty voleno až na druhém místě v pořadí po „rodině“. První příčku v tabulce obsadilo „zdraví“, protože hodnoty byly zprůměrovány.

Jeden z respondentů nevyplnil hodnotu „peníze“, jiný nevyplnil hodnotu „zdraví“. I v těchto případech se domníváme, že k tomu došlo nepozorností při vyplňování dotazníků respondenty.

U respondentů z druhé skupiny můžeme oproti respondentům ze skupiny první zaznamenat posun jednotlivých hodnot různými směry, například „láska“ je pro bývalé klienty ústavního zařízení důležitější, peníze méně. Tuto změnu v hodnotovém žebříčku přisuzujeme faktu, že respondenti druhé skupiny jsou starší, mají více životních zkušeností.

13) Čeho chceš v životě dosáhnout?

Odpovědi respondentů, kteří stále žijí v ústavu:

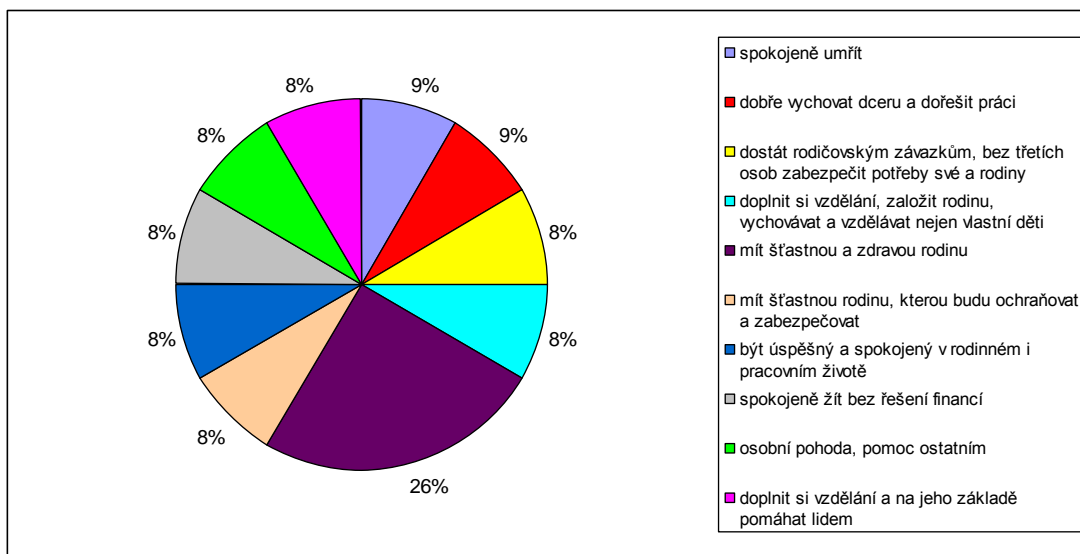

Graf č. 10 Životní cíle – 1. skupina

Dva z respondentů vůbec na otázku neodpověděli. Domníváme se, že důvodem je, že sami odpověď neznali.

Většina těchto odpovědí zanechává dojem, že respondenti napsali, jaké chtějí mít budoucí povolání, nikoliv čeho chtějí během svého života dosáhnout. Důvodem opět může být, že si ve svém věku ještě neujasnili, co je jejich životní cíl, nebo otázku správně nepochopili.

Životní cíle respondentů druhé skupiny se nejčastěji týkaly toho mít šťastnou a spokojenou rodinu, postarat se o ni, zabezpečit ji. Je zde patrné ovlivnění tím, že část svých životů strávili respondenti v náhradní rodinné péči.

Graf č. 11 Životní cíle – 2. skupina

11. Závěr průzkumu

Dotazníkové šetření při porovnání odpovědí obou sledovaných souborů prokázalo, že v dnešní době děti přicházejí do zařízení ústavní péče později než tomu bylo dříve a také se změnily důvody pro odebrání dítěte z rodiny a nařízení ústavní výchovy. Bývalí klienti dětského domova přicházeli do ústavu v průměrném věku 9 let nejčastěji zapříčiněním rodičů nebo pečující osoby, současní klienti byli do dětského domova umístěni v průměrném věku 12,7 let nejčastěji vlastním přičiněním. Pozdějším příchodem do zařízení ústavní péče se současným klientům patrně také zkrátí doba strávená v zařízení.

V době, kdy bývalí klienti dětského domova v zařízení ústavní výchovy ještě žili, bylo častější společné umístění sourozenců do stejného ústavu. Sourozenci dnešních klientů zařízení bývají umístěni méně často ve stejném domově, případně jim není vůbec nařízena ústavní péče.

Téměř všichni současní klienti dětského domova mají v plánu mít vyšší vzdělání než základní. Bývalí klienti z druhého sledovaného souboru ve 33% skončili se studiem po dosažení základního vzdělání (respektive nedosažení dalšího stupně vzdělání), polovina z těchto bývalých klientů ale má v plánu dále studovat nebo již studují.

Všichni klienti dětského domova, kteří ještě v současné době v zařízení pobývají, a většina klientů bývalých, se stýkají se svou rodinou. Někteří bývalí klienti zařízení se stýkají častěji se svými sourozenci než se svými rodiči. Z toho můžeme soudit, že své rodiče obviňují ze svého umístění do zařízení ústavní péče a nuceného odchodu z rodinného prostředí nebo že se do toho prostředí nechtějí vrátit z důvodů trvání podmínek, pro které z rodiny byli odebráni, na příklad přetrvávající alkoholismus rodičů.

U dětí žijících v současnosti v dětském domově se šikana vyskytla pouze jako ojedinělý jev. V dobách dřívějších, kdy do ústavní péče byli umístěni bývalí klienti, se šikana vyskytovala častěji. Z odpovědí bývalých klientů je možné vyčíst, že ji brali samozřejmě až lehkovážně.

Patnáct respondentů z celkového počtu dvaadvaceti z obou sledovaných souborů uvedlo, že nikdy nespáchali nic takového, co by musela řešit policie.

Mezi klienty dětských domovů, ať již současných nebo bývalých, je běžné kouření cigaret bez ohledu na věk klientů. Nekuřáci se častěji vyskytují mezi staršími respondenty.

Respondenti nižšího věku téměř neexperimentovali s drogami. Naopak pouze čtyři respondenti vyššího věku, tedy respondenti z druhého sledovaného souboru, uvedli, že žádnou zkušenost s drogami nemají.

Na hodnotovém žebříčku všech klientů zařízení ústavní péče ze sledovaného souboru můžeme lépe vyzorovat, jak je pobyt v tomto typu zařízení ovlivnil. Pro 17 respondentů z celkového počtu 22 je rodina na prvním místě ze sedmi v tomto žebříčku (průměrné umístění 1,7). Následuje zdraví (průměrné umístění 2,1), láska (průměrné umístění 3,7), přátelství (průměrné umístění 4,1), peníze (průměrné umístění 4,2), vzdělání (průměrné umístění 4,4) a na posledním místě kariéra (průměrné umístění 6,0).

Životním cílem starších respondentů z druhé skupiny ve většině případů je mít spokojenou rodinu, o kterou chtějí pečovat, zabezpečovat ji, vychovávat nejen své děti, ale také pomáhat druhým. Mladší respondenti z první skupiny si jako životní cíle obvykle vybírali dosažení vysněného zaměstnání.

Závěr

V závěru lze říci, že se naplnilo očekávání z úvodu této práce. Výchova dětí v dětských domovech ovlivňuje životy těchto dětí jiným směrem než běžná výchova v rodině.

Dítě z dětského domova si více váží instituce rodiny. Často přijímá i rodinu nefunkční, jen proto, aby vůbec rodinu mělo. Pomoc a podporu od ní ale obvykle čekat nemůže a nemá tedy příliš pevné základy pro založení své nové rodiny. Péči o své děti a svou nově vytvořenou rodinu ale obvykle nezanedbává, naopak se jí snaží poskytnout množství lásky, kterou samo nezažilo. Problémem ale bývá, že pokud dítěti v dětství chybí vzor fungující rodiny, ne vždy k vytvoření funkční rodiny v dospělosti stačí jen snaha.

Pobyt dítěte v zařízení ústavní péče dítě ovlivňuje ve všech směrech i v dospělosti, kam si přináší zkušenost, že musí bojovat o pozornost, o své místo ve společnosti. V zápalu tohoto boje se může dostat i do konfliktu se zákonem.

Dítě, které vyrůstalo v dětském domově, obvykle nemá dostatek individuální péče, aby se naučilo zvládat problémy, najít si vhodné způsoby odreagování se. Může tedy sklouzávat k užívání drog, alkoholu, cigaret.

Dá se říci, že dítě, kterému byla nařízena ústavní péče, nemělo lehký život před příchodem do zařízení ústavní péče, ani během pobytu v tomto zařízení a ještě obtížnější je jeho situace po jeho odchodu. Údělem společnosti by tedy mělo být podpořit toto „dítě“ a pomoci zabezpečit, aby každý další klient dětského domova měl život o něco jednodušší.

Seznam grafů

1. Důvody umístění do DD – 1. skupina
2. Důvody umístění do DD – 2. skupina
3. Sourozenci v DD – 1. skupina
4. Sourozenci v DD – 2. skupina
5. Vzdělání – 1. skupina
6. Vzdělání – 2. skupina
7. Styk s rodinou - 1. skupina
8. Styk s rodinou – 2. skupina
9. Šikana – 2. skupina
10. Životní cíle – 1. skupina
11. Životní cíle - 2. skupina

Seznam tabulek

1. Věk respondentů 1. skupiny
2. Věk respondentů 2. skupiny
3. Příklad do DD – 1. skupina
4. Příklad do DD – 2. skupina
5. Doba pobytu v DD – 1. skupina
6. Doba pobytu v DD – 2. skupina
7. Denní spotřeba cigaret – 1. skupina
8. Denní spotřeba cigaret – 2. skupina
9. Řazení hodnot – 1. skupina
10. Řazení hodnot – 2. skupina

Seznam použitých informačních zdrojů

- Bechyňová, V., Konvičková, M. *Sanace rodiny*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-392-5
- Dubcová, M. *Hodnoty, zájmy a perspektivy dětí z dětských domovů*. Praha: Pedagogická fakulta UK v Praze, 2010. Vedoucí Šotolová, E. Diplomová práce.
- Dunovský, J. *Dítě a poruchy rodiny*. Praha: Avicenum, 1986.
- Edelsberger, L. a kol. *Defektologický slovník*. Jinočany: H&H, 2000. ISBN 80-86022-76-5
- Gabriel, Z., Novák, T. *Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči*. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247-1788-3
- Jedlička, R., Klíma, P., aj. *Děti a mládež v obtížných životních situacích. Nové pohledy na problematiku životních krizí, deviací a úlohu pomáhajících profesí*. Praha: Themis, 2004. ISBN 80-7312-038-0
- Klíma, P., Klíma, J. *Základy etopedie*. Praha: SPN, 1978.
- Krausová, L., Novotná, V. *Sociálně-právní ochrana dětí*. Praha: ASPI, 2006. ISBN 80-7357-214-1
- Langmeier, J., Matějček, Z. *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Státní zdravotnické nakladatelství, 1963.
- Lovasová, L. *Rodinné vztahy*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. ISBN 80-86991-66-0
- Matějček, Z. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál, 1994. ISBN 80-85282-83-6
- Matějček, Z. *Rodiče a děti*. Praha: Avicenum, 1989.
- Matějček, Z., Dytrych, Z. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Praha: Grada, 2002. ISBN 80-247-0332-7
- Matoušek, O. *Slovník sociální práce*. Praha: Portál 2003, ISBN 80-7178-549-0

- Matoušek, O. *Ústavní péče*. Praha: SLON, 1999. ISBN 80-85850-76-1
- Matoušek, O., Pazlarová, H., Baldová, L. *Individuální plánování služeb u ohrožených dětí a mládeže s důrazem na mladistvé odcházející z ústavní výchovy*. Praha: Člověk hledá člověka, 2008. ISBN 978-80-254-2756-9
- Michal, V. *Dítě v předškolním dětském domově*. Praha: SPN, 1963.
- Motejl, O., Černá, I., aj. *Rodina a dítě*. Brno, Kancelář veřejného ochránce práv, 2007.
- Mühlpachr, P. *Vývoj ústavní péče (Filosoficko-historický pohled)*. Brno, Masarykova univerzita, 2001. ISBN 80-210-2512-3
- Novotná, V., Burdová, E., Brabenec, F. *Zákon o sociálně právní ochraně dětí. Komentář*. Praha: LINDE, 2002. ISBN 80-86131-31-9.
- Novotná, V., Fejt, V. *Sociálně-právní ochrana dětí*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2009. ISBN 978-80-86723-77-8
- Pávek, F. *Děti očima soudce*. Praha: SPN, 1979.
- Pöthe, P. *Dítě v ohrožení*. Praha: G plus G, 1999. ISBN 80-86103-21-8
- Provazníková, H. *Náhradní rodinná péče*. Praha: Česká společnost na ochranu dětí, 2002. ISBN 80-238-9451-X
- Říčan, P., Krejčířová, D. a kol. *Dětská klinická psychologie*. Praha: Grada, 1997. ISBN 80-7169-512-2
- Sovák, M. *Obtížně vychovatelná mládež*. Praha: Universita Karlova, 1969.
- Špeciánová, Š. *Ochrana týraného a zneužívaného dítěte*. Praha: Linde, 2003. ISBN 80-86131-44-0
- Švancar, Z., Buriánová, J. *Speciálně pedagogické problémy ústavní a ochranné výchovy*. Praha: SPN, 1988.
- Vágnerová, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese. Variabilita a patologie lidské psychiky*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-678-0
- Vágnerová, M. *Základy psychologie*. Praha: Karolinum, 2004. ISBN 80-246-0841-3

- Valenta, V. *Aplikace rodinné výchovy v činnosti dětského domova*. Ústí nad Labem: Krajský pedagogický ústav, 1975.
- Vašátková, J., Vyhnálková, P. *Rodina a náhradní rodinná péče*. Olomouc: HANEX, 2008. ISBN 978-80-7409-013-4
- Vocilka, M. a kol. *Vybrané statě z etopedie*. Most: 1994.
- Výrost, J., Slaměník, I. *Aplikovaná sociální psychologie I*. Praha: Portál, 1998. ISBN80-7178-269-6
- Zákon č. 109/2002 Sb. o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony.
- Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí.
- Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších změn předpisů.